

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Devlet, Özel Sektör ve Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü

Kayahan TÜM¹

“Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz ecnebi sermayeye karşı bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz çok vasidir ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binanaleyh kanunlarımıza riayetkar olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ve şayanı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sanayimize ve servet-i sabitimize inzamanı etsin.”

Atatürk, 17 Şubat-4 Mart 1923 İzmir İktisat Kongresinde yaptığı konuşmadan

“İstihsalı hızlandırmaya matuf olarak, ecnebi sermayenin memleketi gelmesini sağlayabilecek bir kanun tasarısı da hazırlanmıştır.”

II. Menderes Hükümeti Programından

“Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Türkiye'nin dış ticaret dengesini tesisine yardım edecek istikamette uygulanacaktır. Yabancı sermaye aleyhtarlığını memleketin kalkınma hızını yavaşlatan çeşitli alanlarda memleketimizde sanayinin süratli bir şekilde kurulmasını önleyen, Türkiye'nin Batı dünyasıyla iktisadi, ticari ve teknik alanda daha sıkı bağlar kurmasını istemeyen bir davranış olarak mütalaa ediyoruz.”

I. Demirel Hükümeti Programından

“Yabancı sermaye yatırımlarının teşviki için karşılıklı menfaatleri dengeleyen, güven verici ve istikrarlı bir ortamın tesisine ağırlık verilecektir.”

I. Özal Hükümeti Programından

“Önümüzdeki dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları kritik bir rol oynayabilecektir. Türkiye'ye olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülkenin avantajlı coğrafi konumu, büyük ekonomisi ve eğitimli ve maliyet etkin işgücü olmasına rağmen düşük seviyelerde kalmıştır. Bu yönden programın, makro ekonomik istikrara ulaşılması, özelleştirme programının ilerlemesi ve sürekli öngörülebilir bir politika reformu sürecinin kurulması amaçları doğrultusunda sağlanacak başarı, Türkiye'nin yabancı yatırımlar açısından cazibesini artırmalıdır. Ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımları önündeki büyük hukuki engeller olmamasına rağmen, Hükümet tüm yatırımcılar için yatırım ortamını iyileştirecek adımları atmalıdır.”

Şubat 2002'de açıklanan Ekonomik Politikalar Bildirgesi'nden

¹ Öğretim Görevlisi, Çukurova Üniversitesi, Ceyhan Meslek Yüksekokulu, Ceyhan/ADANA,
E-mail: kum@cu.edu.tr

1. Giriş

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'ye çekilmesi, birkaç özel dönem dışında her zaman önemli olmuş, kuruluşundan günümüze kadar gelen 59 Hükümetin büyük çoğunluğunun programında özel olarak yer almıştır.

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren anlatıla gelen yabancı sermayeye ilişkin pek hoş anılara sahip değildir ve genelde sadece sanayi alanında yatırım yapması makul karşılanan bir anlayış hakimdir. Her ne kadar Hükümet programlarına girse de, başta bakış açısı olmak üzere, bürokratik engellerin veya yatırım ortamının iyileştirilmesinin vs. gibi cezbedici koşulların oluşturulmasına gidilmemiştir. Aslında tüm dünyada Doğu Blok'unun yıkıldığı 1989 yılına kadar yabancı sermaye yatırımlarına karşı gelişmekte olan ülkelerde bir önyargının olduğu gözlenmektedir. Kalkınmanın finansmanında var olan yapısal darboğazların aşılması, sermaye yetersizliğinin giderilmesi, istihdam oluşturulması ve ulusal ekonomilerin dünya ekonomisi ile bütünleştirilmesi için gerekli olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ülke egemenliklerini tehlikeye sokacağı inancı hakim anlayış olmuştur. Yabancı yatırımların döviz çıkışına yol açacağı, yeterli önlem alınmadığında sömürgeciliğin bir aracı olacağı düşünülmüştür. Bu dönemde sanayileşmiş ülkeler ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekebilmek için tanıtım ve teşvikler yolu ile birbirleriyle yarışmışlardır. Neticede gelişmekte olan ülkelerin çok büyük bir kısmı bu önemli dış finansman kaynağından yararlanamamıştır.

Küreselleşme süreci ile birlikte, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bakış açısı büyük ölçüde değişmiş ve tüm dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekebilmek için büyük bir rekabet başlamıştır. Türkiye bu sürece 1980'lerin başından bu yana benimsemiş olduğu piyasa ekonomisi sistemi ile daha da ağırlık vermiştir. Ancak geçen 25 yıl içerisinde doğrudan yabancı sermaye çekebilme konusunda yapması gerekenleri en azından zamanında yapmamış ve zaman kaybetmiştir.

1- Doğrudan Yabancı Sermaye: Tanımı, Nedenleri, Gelmesini Etkileyen Faktörler

1.1 Tanım

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları; bir şirketin üretimini, ana merkezinin bulunduğu ülke sınırları dışında gerçekleştirmek üzere yabancı ülkelerde devam ettirmesi şeklinde tanımlanabilir. Şüphesiz yatırımlarla kastedilen fiziki üretim araçları üzerindeki yatırımlardır.

OECD normlarına göre; yabancı sermaye yatırımları bir ülkede yerleşik kişi yada kurumların bir başka ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Yine aynı normlara göre; şahıslar veya şirketlerden oluşan yabancı bir yatırımcının şirketleşmiş veya eşiti bir işletmede şirket bünyesinin en az %10 oranında temsil gücüne sahip olduğu yatırımları kapsamaktadır (Demircan 2003).

IMF istatistiklerinde özel yabancı sermaye yatırımları; “dolaysız yabancı sermaye yatırımları” (foreign direct investment), “porföy yatırımları” (portfolio investment) ve “diğer yatırımlar” (other investment) üç ana kategori içerisinde sunulmaktadır. Buna göre doğrudan yabancı sermaye;

Bir ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslar arası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya birkaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar ,doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak tanımlanmaktadır(DPT,2000).

Bir başka tanıma göre doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlardır(Karluk,2001).

Tanımdan da anlaşılacağı gibi doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkeler arasında sermaye transferinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır. Ayrıca yukarıdaki ifadelerden doğrudan yabancı sermayenin temel özellikleri de ortaya çıkmaktadır.

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir sermaye transferi olmakla birlikte,aynı zamanda teşebbüs, teknoloji, risk taşıma ve organizasyon aktarımını da sağlamakta ve bu sebeple işletmelerin sadece kuruluş ve teçhizatının finansmanı olarak değerlendirilmemelidir(Karluk, 2001).
- Doğrudan yatırımın bu rolünden dolayı, işletmecilik ustalığı ve know-how’ı da beraberinde getirmekte, ayrıca rekabet faktörünü ülkeye sokmaktadır(Karluk,2001).
- Genellikle doğrudan yatırımlar, sanayi sektörüne yöneliktir ve daha çok A ülkesinden B ülkesine sermaye transferi şeklinde değil, A ülkesinin X sanayi dalından, B ülkesinin X sanayi dalına akış şeklindedir(Karluk,2001).
- Ayrıca bir yatırımın yabancı sermaye yatırımı olarak tanımlanması için yabancı ortağın yönetim kurulunda temsil, politika oluşturma sürecine katılım, şirketler arası somut ilişki, teknik bilgi tedariki ve uzun dönemli borçların yatırım yapılan işletmeye mevcut piyasa oranlarından düşük oranlarda sağlanması gerekmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye kavramı ile finansal sermaye yatırımları karıştırılmamalıdır. Yabancı sermaye yatırımları; yabancı tahvil ve hisse senedi gibi sermaye piyasası varlıklarına yada yabancı banka hesabı, mevduat sertifikası ve benzeri kısa süreli para piyasası araçlarına yapılan mali yatırımlardır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile finansal sermaye yatırımları karşılaştırıldığında finansal sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke üzerindeki etkileri şöyle özetlenebilir (Calvo, Leiderman ve Reinhart, Aktaran, Kula,2003);

- Ülkeye gelen finansal yabancı sermaye yatırımları öncelikle döviz birikimi sağlamaktadır.
- Ülkeye gelen finansal sermaye akımlarının hızının yavaşlaması veya durması ve ithalattaki artışa bağlı olarak ülke cari işlemler bilançosu açığı ile karşı karşıya kalabilmektedir.
- Döviz birikiminin ortaya çıkardığı ithalata ve para arzındaki artışa bağlı olarak tüketim ve yatırım harcamaları artmakta ve ulusal tasarruflar azalmaktadır.

Son yıllarda yapılan araştırmalarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının finansal sermaye akımlarına göre ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkilerinin daha fazla olduğu yönde yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Örneğin, Balasubramanyan, Salisu ve Sapsford (1996), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ihracata dönük sanayileşme stratejisi izleyen ülkelerin ekonomik büyüme oranlarında diğer sermaye akımlarına oranla, daha önemli bir etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer bir örnek olarak Razin (2002), 64 ülke üzerine yapmış olduğu analizlerde dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının finansal yatırımlara oranla, hem sermaye birikimi hem de ekonomik büyüme üzerinde daha önemli bir etki yaptığını bulmuştur (Kula 2003:144).

Ayrıca önemle belirtilmelidir ki, finansal sermaye yatırımlarının ülkeye girişi ne kadar kolay ise, riski gördüğü anda ülkeden kaçması,yada ülkeyi terk etmesi de o kadar kolay olmaktadır. Hele bazı işlemlerin elektronik ortamda gerçekleştiğini düşünürsek, ülkeye giriş ve çıkış süresi dakikalarla ifade edilmektedir. Buna karşılık, doğrudan yabancı sermaye yatırımlar böyle değildir. Doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkenin ekonomik kalkınmasına istihdamına, teknolojik gelişmesine ve ihracata yönelik üretim yapmasına çeşitli açılardan katkıda bulunmaktadır. Bu tür bir yatırım yapacak olan yabancı yatırımcı birçok riski göze almak suretiyle ev sahibi ülkeye gelmektedir (Tiryakioğlu,2001).

1.2. Doğrudan Yabancı Sermayenin Nedenleri:

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma çabalarında karşı karşıya oldukları önemli engellerden birisi;bu ülkelerde sermaye faktörünün az bulunmasıdır. Yani bu ülkelerde kalkınma çabalarında sermaye önemli bir kısıttır. Buna karşın gelişmiş olan ülkelerde sermaye faktörü bol olarak bulunmaktadır(Kula,2003,141). Gelişmekte olan ülkelerde sermaye faktörünün yetersizliği nedeniyle yabancı sermaye tasarruf, dolayısıyla sermaye açığını gidermede büyük etkisi vardır. Literatürde Asya mucizesi olarak tanımlanan ülkeler dışa açık ve ihracata dayalı bir büyüme modeli izlemeleri sonucu ekonomik gelişmelerini gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca ekonomik gelişmeye paralel olarak adı geçen ülkelerin ‘‘eğitime’’ve teknolojik gelişmeye verdikleri önem, başarının devamını sağlamıştır (Karluk,2001).

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik kalkınmalarının finansmanında var olan yapısal darboğazlar ve bunun hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıkan sermaye birikimi yetersizliği karşısında tek alternatif dış finansmanlardır(DPT,2000). Alternatif dış finansmanlar içerisinde yer alan yabancı sermaye yatırımları bir ülkenin sabit sermaye stokunun artmasına katkıda bulunması, teknoloji ve işletme bilgisi getirmesi, istihdam yaratması ve rekabeti geliştirmesi, ödemeler dengesi açığını azaltması, iç piyasaya dinamizm kazandırması, teknik eleman ve yönetici açığını azaltması ve istihdam olanaklarının artırması yönüyle yatırım yapılan ülkenin ekonomisine katkıda bulunmaktadır.

Ayrıca 1998 yılı Birleşmiş Milletler Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatının dünya yatırım raporunda doğrudan sermaye yatırımların etkilerini 5 ana grupta toplamıştır (Arıman.2001,128):

- Mali kaynakların ve yatırımların artırılması
- Teknolojik imkanların geliştirilmesi
- İhracat imkanlarının artırılması
- İş gücü becerisinin geliştirilmesi
- Çevre koruma konusunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının genelde gittikleri ülkelere pozitif katkıda bulunmaları.

Yabancı sermayenin nedenlerini belirtirken az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için finansal olarak dışa açılmanın faydalarının belirtilmesinde yarar vardır. Finansal olarak dışa açılmanın doğrudan iki faydası vardır. Finansal olarak dışa açılma sonucunda gelen yabancı sermaye sonucu yurt içi yatırımları artıracaktır. Ayrıca yabancı sermaye,yurt içi yatırım ve tüketim harcamalarındaki dalgalanmalar sonucu ortaya çıkabilecek riski de ortadan kaldıracaktır. Finansal dışa açılmanın doğrudan faydaları yanında dolaylı olarak da faydaları vardır. Öncelikle yabancı sermaye ‘bilgi taşınması etkisi’(knowledge spillover effect) yaratacaktır. Bilgi taşınması etkisi, kabaca dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına bağlı olarak ulusal firmaların verimliliklerinde ortaya çıkan artış olarak tanımlanır. Ayrıca kaynak dağılımı etkinliği artacak ve gelişmekte olan ülkelerin ulusal finans piyasaları güçlenecektir (World Bank, Aktaran, Kula,2003).

Doğrudan yabancı sermayenin diğer nedenleri arasında bütçe açıklarının finansmanındaki payı ve endüstriyel yapılanmasının ilerlemesindeki etkisi bu yatırımların II.Dünya savaşı sonrasında hızla artmasına neden olmuştur. Özellikle 1980 sonrası dünya ekonomisindeki globalleşmeyle birlikte bir çok nedenden dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımları tercih edilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımların bu nedenleri arasında hammadde kaynakları sağlama,üretimdeki farklı faaliyetleri tek yönetim altında birleştirme,üretimle ilgili aktarılmayacak bilgiler,işletmecilik sırlarının korunması,ithalatçı ülkenin koyduğu gümrük vergileri ve kotalar ile taşıma giderlerinden kaçınma,yurt içi kısıtlamalardan kurtulma,üretim esnekliğinin sağlanması,ulaştırma ve bilişim teknolojileri ve ucuz yabancı üretim faktörü (emek,doğal kaynak gibi) kullanımı gibi etkenler vardır(Saatçioğlu,2001).

1.3.Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler:

Doğrudan yabancı sermaye yatırımcısının ülkeye gelmeye karar vermesini etkileyen çok sayıda unsur vardır. Bunlar;

- Ekonomik faktörler,
- Hukuki faktörler,
- Siyasi faktörler

şeklinde üç başlık altında toplanabilir.

1.3.1.Ekonomik Faktörler:

Günümüzde yabancı sermaye yatırımcısına etki eden ekonomik faktörlerin başında Pazar çekiciliğinin geldiği söylenebilir. Yabancı sermaye yatırımcısının ürettiği mala karşı diğer ülkelerdeki talep fazlalığı, yabancı sermayeyi o ülkede yatırım yapmaya teşvik edecektir. Pazar büyüklüğü, karını azamileştirmek isteyen müteşebbisin ilgisini çeken bir konu olmaktadır(Akdiş,1988).

Diğer bir önemli ekonomik faktör doğal kaynakların bolluğu ve ucuzluğudur. Aslında yabancı sermaye yatırımlarının, başlangıçta sadece ucuz ve bol doğal kaynakları işletmek ve ana şirkete hammadde temin etmek için yapıldığı bir gerçektir. Yer altı ve yerüstü kaynakları bakımından zengin,petrol üreten ülkeler, Meksika,Filipinler,Nijerya gibi ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımları bunun en güzel örnekleridir(Akdiş,1988).

Bir başka önemli unsur da üretim faktörlerinin bolluğudur. Bunlar arasında en önemlisi de ucuz işgücü temini kolaylığıdır. Bu şekildeki bölgeler, maliyetler açısından görece çekiciliğe sahiptirler.

Ayrıca ülkedeki hızlı ve istikrarlı ekonomik büyüme, düşük faiz oranları, düşük ve öngörülebilir enflasyon oranları, ılımlı döviz kuru dalgalanmaları, liberal dış ticaret ve döviz rejimleri,yatırım teşvikleri, uygun uluslar arası vergilendirme düzenlemeleri, alt yapı tesislerinin yeterli düzeyde olması yabancı sermaye yatırımcılar için tercih sebebi olmaktadır.

1.3.2.Hukuki Faktörler:

Yukarıda bahsettiğimiz ekonomik faktörlere aynı zamanda yatırım iklimi de denilir. Ancak yatırım iklimi sadece ekonomik iklim değil, aynı zamanda hukuki bir iklimdir. Yatırımcı kendisini hukuken güvende hissedebileceği bir ortam, yani ev sahibi ülkeye geldiği zaman nasıl bir muamele göreceğini bilmek ister. Doğrudan yabancı sermaye için hukuki faktörlerin başında mülkiyet haklarının ihlal edilmemesi gelir. Yüzyılı aşkın süredir yabancı yatırımcıların mülkiyet hakları çeşitli gerekçelerle bazen millileştirme bazen kamulaştırma adıyla bazen de el koyma-müsadere uygulamaları ile

ihlal edilmektedir. Bu yüzden mülkiyet hakları son derece önemli bir konudur (Tiryakioğlu,2001).

Ayrıca yabancı yatırımcı yatırımı ile ilgili uyumsuzluk çıktığı takdirde,örneğin malları kamulaştırıldığı veya el konulduğu yada yatırımı yaptıktan sonra karlarını transfer etmesine engel olduğu zaman yargı yoluna başvurabileceğini ve başvurduğu yargı yolunun da adil olduğunu bilmelidir. Bu konuda son olarak söyleyeceğimiz şey daha sonrada belirteceğimiz gibi yabancı yatırımcının yatırımı ile ilgili uyumsuzlukta tahkim hakkının olması ayrı bir öneme sahiptir.

1.3.3.Siyasi Faktörler:

Yabancı sermaye yatırımcısının en fazla dikkat ettiği konulardan bir tanesi de ülkenin sahip olduğu siyasi istikrardır. Siyasi istikrar aynı zaman da ekonomik istikrar ile birlikte düşünüldüğünden siyasi istikrarın olmayışı ekonomik istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir. Pek çok durumda şirketler istikrarsız politik ortama sahip olan ülkelerde yatırım veya tekrar yatırım yapmaktan sakınılmaktadırlar(Isaiah Frank, Aktaran, Akdiş, 1988,3). Çünkü yabancı sermaye ilk önce, emniyet ve güven beklemektedir.

Ayrıca ülkenin komşularıyla olan ilişkileri de önem kazanmaktadır. Eğer bir ülkenin politik durumu bir projenin uzun dönem yaşamasını riskli yaparsa, örneğin muhtemel bir savaş, saldırı beklentisi var ise yabancı firmalar yatırım yapmakta son derece isteksiz davranacaklardır. Bölgesel entegrasyonların yabancı sermayeyi çekme konusunda önemini düşündüğümüzde ülkelerin dış politikaları çok önem arz etmektedir(Isaiah Frank,Aktaran,Akdiş,1988,4).

Özetlenecek olursa yatırımcılar açısından önem dereceleri farklı olmakla beraber bir ülkeye yatırımların gelmesi konusunda; ülkelerin ekonomik göstergeleri, hukuki yapıları, idari istikrarı, şeffaflık düzeyi, iç Pazar büyüklüğü, nitelikli işgücü, işgücü maliyeti, rekabet koşulları, sermaye piyasalarının gelişmişliği, liberal dış ticaret ve döviz rejimleri, vergi oranları ve teşvikleri değerlendirilen başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Tablo 1’de yatırımcı firmanın hedeflerine göre belirleyici faktörler belirlenmiştir.

Tablo 1: Yabancı Sermaye Girişinde Belirleyici Faktörler

Ev Sahibi Ülkenin Belirleyici Faktörleri	Firmaların amaçlarına göre yabancı sermayeli yatırımlar	Ev sahibi ülkede temel ekonomik belirleyiciler
Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, Ülkeye giriş ve faaliyetlere ilişkin düzenlemeler, Yabancı Şubelere getirilen standartlar, Pazar yapısı ve işlevleriyle ilgili politikalar, Yabancı sermaye ile ilgili uluslar arası anlaşmalar	Pazar Payını Büyütme Stratejisi	Pazar büyüklüğü ve fert başına gelir, Pazar yapısı ve büyüme hızı, Bölgesel ve global pazarlara giriş kolaylığı, Ülkelerin tüketici tercihleri
Özelleştirme politikaları Ticaret Politikaları Vergi Politikaları İş kurarken sağlanan kolaylıklar Yatırım Tanıtımı	Kaynaklara Yakınlık	Hammadde Ucuz ve kalifiye işgücü Teknolojik alt yapı, Yenilikçilik Fiziki altyapı
Yatırımcılara sunulan hizmetler Teşvikler Sosyal Kolaylıklar Bürokratik ve diğer kolaylıklar	Verimlilik Eksenli	Girdi maliyetleri Ulaştırma ve telekomünikasyon gibi maliyetler Bölgesel entegrasyon için anlaşmaların varlığı

Kaynak: İSO 2002, Demircan 2003

2.TÜRKİYE VE DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE

İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarının artmasıyla bu ülkeler sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlayıp çeşitli sanayi ürünleri ve sermaye malları ithal eder durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır(Akdiş,1988,2). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları,1970'li ve 1980'li yıllarda daha çok sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmiş, 1990'lı yıllarla birlikte giderek artan oranlarda gelişmekte olan ülkelere de gitmeye başlamıştır. Bunun temel nedenlerinin başında, 1980'lerin sonunda yaşanan borç krizi gelmektedir. Devletler arasında ya da uluslar arası finans kurumlarıyla devletler arasında var olan borç-alacak ilişkilerinin bir tıkanma noktasına gelmesi ve borç alan ülkelerin bir çoğunun aldıkları borçların anaparalarını dahi ödeyemez duruma düşmeleri sonucu, özellikle gelişmekte olan ülkelere akmayan doğrudan yabancı yatırımlar teşvik edilmeye başlanmış bunun sonucunda,1990'ların başında dünya toplam yatırım hacmi içinde %20'den az bir paya sahip bulunan gelişmekte olan ülkelere giden yatırımlar artarak, 1990'ların ortalarında %40'lar seviyesine yükselmiştir(DPT,2000,2).

Önceleri sömürü amacıyla başladığı düşünülen doğrudan yabancı sermaye yatırımları bugün gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasındaki rolü nedeniyle herkes tarafından kabul

edilen bir olgudur. Artık ülkeler ideolojik tartışmaları bir tarafa bırakıp kendilerine daha fazla yabancı sermaye yatırımı çekmek amacıyla ulusal yatırım mevzuatlarında yabancı sermaye yatırımlarına önemli ayrıcalıklar vermektedirler.

2.1. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Gelişimi

Türkiye ekonomisinde özel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geçmişi, elli yıl bile yoktur. Aslında bu süre, fazla uzun bir zaman dilimini ifade etmemekle beraber, Osmanlı Devleti zamanındaki tecrübeler de dikkate alındığında, Türkiye’de yabancı sermayeli doğrudan yatırımların diğer bir deyişle yabancı sermaye uygulamasının yaklaşık bir buçuk asırlık mazisi vardır(Karluk,2001,103).

Cumhuriyetin ilânı ile birlikte yeni yöneticiler yabancı sermayeye ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak kaydıyla hoşgörü ile bakmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayeli şirketlerin ülkeye çekilmesine çalışılmasına rağmen, bu dönemde ülkeye istenilen ölçüde yabancı sermaye gelmemiştir. Çünkü bu dönemde varolan yabancı sermayeli kuruluşların devletleştirilmesi, gerekse kapitülasyonlardan elde edilen ayrıcalıkların sona ermesiyle karlarının azalması neticesinde 1923-1932 ve 1933-1939 dönemlerinde (devletçilik politikasının da etkisiyle) yabancı yatırımların gelmesi sınırlı olmuştur. 1940’lı yıllar ise II. Dünya Savaşı’nın etkisiyle korumacı politikaların izlendiği yıllar olurken, 1947 yılında ilk düzenlemelerin yapıldığı yabancı sermaye 1950 yılında kabul edilen yasayla da transfer yetkisi vermiştir (C.Alpar,T.Ongun,1987).

II. Dünya Savaşı’nın bitmesiyle, yenedünya ekonomik düzenine yön vermek amacıyla kurulan Uluslararası Para Fonu ile Dünya Bankası’na Türkiye’nin katılımı ve Marshall Yardımı’ndan yararlanmaya başlaması, ABD’den mali ve askeri yardım sağlaması ve en önemlisi Savaş sonrasında oluşan ikili kutupta kapitalist sistemin içinde yer alması sonucunda Türk Hükümeti, yabancı yatırımcıların Türkiye’de yatırım yapmasını kolaylaştırıcı mevzuat değişikliklerine yönelmiştir. Bu çerçevede özellikle 1946 seçimlerinden sonra yasal düzenlemeler için hazırlıklara başlanılmış, Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu gibi önemli yasalar daha sonra Demokrat Parti iktidarında çıkarılmıştır(Karluk,2001).

1954 yılında çok liberal hükümler taşıyan 6224 sayılı Yasa’yı (Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu) kabul etmiştir. 1980 yılına kadar Türkiye’ye gelen doğrudan dış yatırımlar bu kanun başta olmak üzere 6326 sayılı Petrol Kanunu ve 1567 sayılı Türk parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile üç kanun çerçevesinde düzenlenmiştir(Saatçioğlu,2001). 1954 yılında yürürlüğe giren ve birçok liberal hükümler taşıyan 6224 sayılı Yasa’ya rağmen,1990 yılına kadar Türkiye’ye istenen ölçüde yabancı sermayenin gelmemiş olması,sadece yasal düzenlemeler ile ülkelerin yabancı sermayeyi çekemeyeceklerini göstermesi bakımından ilginçtir(Karluk,2001).

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri kapsamında uluslararası sermaye ile ilgili düzenlemeler yapılmış 8/168 sayılı “Yabancı Sermaye Çerçeve

Kararnamesi’’25/01/1980 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, daha sonra Devlet Planlama Teşkilatı’na bağlanmıştır(DPT,2000). İstikrar tedbirleri ve sonrasında ise gerek mevzuata yönelik düzenlemeler gerekse yabancı sermayeye olan bakış açısının olumlu yönde değişmesi ve dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik artan trendin etkisi ile Türkiye’ye gelen doğrudan dış yatırımlarda büyük artış görülmüştür. Özellikle dışa dönük büyüme stratejisi çerçevesinde yabancı sermaye yasasında yapılan düzenlemeler, bürokratik engellerin azaltılması ve gerçekçi kur uygulaması bu artışta etkili olmuştur. Ancak bu dönemde doğrudan dış yatırımlar tamamıyla imalat ve hizmetler sektörü gibi yabancıların karlı gördüğü alanlara yönelmiş, tarım ve madencilik gibi alanlarda ise devletin de gerekli düzenlemeleri bu alanlarda yapamamasından dolayı hemen hemen hiç doğrudan dış yatırım görülmemiştir. (Genceli,1995).

1980 yılından itibaren, çerçeve kararları 1986 ve 1992 yıllarında iki kez değiştirilmiştir. İzleyen dönemlerde de liberalleşme sürecine devam edilmiş ve önemli değişiklikler getiren düzenleme 07/06/1995 tarihinde ‘‘Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı’’ yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Türkiye 57 ülke ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki Ve Korunması Antlaşması’nı imzalamış ve bunlardan 36 tanesi yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Buna ilave olarak 42 ülke ile ‘Çifte Vergilendirmeyi Önleme Antlaşmasını’ yapmıştır(DPT,2000).

Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren gerek dışa dönük sanayi politikaların izlenmesi, gerekse AB’yle olan ilişkiler neticesinde başa gelen her siyasi iktidar yabancı sermaye konusunda adımlar atmak istemiş, ancak bu dönemlerde yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar yabancı sermayenin gelmesine engel olmuştur. 2001 yılı içerisinde dönemin Başbakanı Bülent Ecevit başkanlığındaki Bakanlar Kurulu Türkiye’de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı hazırlayıp Şirket kuruluşu, İstihdam, Sektörel İzinler, Arazi Temini, Vergi ve Teşvikler, Gümrükler ve Teknik standartlar, Fikri ve Mülkiyet Hakları, Yatırım Promosyonu, Doğrudan Yabancı Sermaye mevzuatı gibi yabancı yatırımların önündeki engeller konusunda sorunları tespit ve çözüm üretme yoluna gitmişlerdir. Ancak bu dönemde yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık yukarda belirtilen alanlarda yapılmak istenen reformların hayata geçirilmesini sekteye uğratmıştır. 6 Kasım 2002 Genel seçimlerinden sonra başa gelen AKP hükümeti 17 Haziran 2003 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmasından sonra yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu yürürlüğe sokmuştur.

Bu kanunun hazırlanmasındaki amaç; doğrudan yabancı sermaye yatırımların özendirilmesi, yabancı yatırımcının haklarının korunması ile yatırım ve tanımlamalarda uluslararası standartlara uyulmasıdır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasları düzenlemektir.

Tablo 2: Fıili Yabancı Sermaye Girişleri

Milyon(\$)	İmalat	Tarım	Madencilik	Hizmetler	Toplam	Yurt Dışındaki Ortak.Sağlan. Krediler	Gayri Men kul. Satış Geliri	Yab.Ser. Fıili Giriş Toplam
1980-84					479			479
1985-89					1,356			1,356
1990-91					1,591			1,591
1992-94	1,450	0	49	294	2,293			2,293
1995-99	2,067	0	133	2,266	4,466			4,466
2000	932	9	3	763	1,707			1,707
2001	846	0	3	2,439	3,288			3,288
2002	78	0	2	510	590	453		1,043
2003	338	0	12	196	546	169	987	1,702
2004(1)	210	2	16	709	937	305	974	2,212
	218		218	17,253				
Toplam	5,921	11	218	7,677	13,827	927	1,961	20,141
Toplam % Dağılım	42,8	0,1	1,6	55,7	100,0			

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, Çeşitli Yıllar
(1) Ocak- Kasım Dönemlerini kapsamaktadır.

2.2. Türkiye ve Gelişmekte olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Karşılaştırılması:

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırıldığında, oldukça düşük bir seviyede olduğu görülür. Türkiye’nin gelişmekte olan ülkeler ve dünyadaki yerini belirlemek için Türkiye’nin yabancı sermaye konusunda gerek potansiyeli, gerek diğer unsurlarla kendisine rakip kabul edilecek ülkelerle kıyaslamalar incelendiğinde Türkiye’nin durumu daha net ortaya çıkacaktır. Türkiye’nin rakipleri olarak Çin, Brezilya, Arjantin, Hindistan, Meksika, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovakya olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3 Ülke Gruplarına Göre Yabancı Sermaye Dağılımı (Milyon\$)

Ülkeler	1998	1999	2000	2001
Tüm Dünya	694.457,3	1.088.263	1.491.934	735.145,7
Gelişmiş	484.239,0	837.760,7	1.227.476,0	503,144,0
Az gelişmiş	3.947,6	5.428,3	3.704,3	3,837,6
Petrol İhraç Eden	14.441,9	5.461,4	3.704,3	3,837,6
Gelişmekte olan	187.610,6	225.140,0	237.894,4	204.801,3

Kaynak: UNCTAD (United Nations Conference On Trade And Development), www.unctad.org

Tablo 3 incelendiğinde 2001 yılı hariç dünyada yabancı sermayenin büyük bir hızla arttığı görülmektedir. Tüm dünyadaki yabancı sermaye miktarının (bu dört senenin

ortalaması) %74'ü gelişmiş olan ülkelere gitmektedir. Gelişmekte olan ülkelere giden ortalama yabancı sermaye oranı ise yıllar itibariyle düşme eğiliminde olsa da %23 civarındadır. Geri kalan %3 kısım ise diğer ülkelere gitmektedir. Bu yıllar arasında Türkiye'nin rakibi olan ülkelere giden yabancı sermaye miktarları Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarı ile kıyaslandığında Türkiye'nin durumu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4 Ülkelere Göre Yabancı Sermaye Girişi (Milyon\$)

Ülkeler	1998	1999	2000	2001
Arjantin	6.848	24.134	11.152	3.181
Brezilya	28.855,7	28.578,4	32.779,2	22.457,4
Çek Cumhuriyeti	3.717,9	6.234,	4.986,3	4.916,2
Çin	43.751,0	40,319	40.772,0	46.886,0
Güney Afrika	561,1	1.502,3	887,9	6.652,7
Güney Kore	5.412,3	9.333,4	9.283,4	3.198,0
Hindistan	2.633,0	2.168,0	2.319,0	3.403,0
Macaristan	2,036,0	1.944,0	1.643,0	2.414,0
Meksika	11.932,9	12.534,4	14.706,0	24.730,6
Polonya	6.346,9	7.269,6	9.432,3	8.830,0
Slovakya	684,0	390,3	2.075,2	1.475,3
Türkiye	940,0	783,0	982,0	3.266,0

Kaynak: Yabancı Sermaye Raporu 2002,Hazine Müsteşarlığı,Şubat 2003

Türkiye 1990 yılında çektiği yatırım miktarı olarak yukarıda ki ülkelerin kişi başına yatırım miktarı olarak önünde bir ülkedir.1990 yılında toplam 211 milyar yabancı yatırım yapılırken gelişmekte olan ülkeler arasında en çok yabancı sermaye çeken ülke olan Çin o yıl 3,5 milyar dolar yatırım çekmiştir. Türkiye İlk kez 1 milyar doları yakaladığında Brezilya 900 milyon dolar Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ise henüz rakip konumunda değillerdi. Türkiye kişi başına Çin'in 6 katı Brezilya'nın 3,5 katı kadar yatırım çekmişti. Nominal değer olarak sadece Çin'in gerisinde idi(Arıman,2001,133). Türkiye 1990 yılının başında böyle bir noktayı yakalamışken bunu sürdürmemiştir. Rakipleri yabancı sermaye girişlerini yıldan yıla artırırken,Türkiye büyük potansiyeline rağmen, bu konuda çok geri kalmıştır.

Mesela Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Slovakya ilginç örneklerdir. Bu ülkeler 1990'lı yıllarla birlikte kapitalist sisteme geçmekle birlikte 1989-1997 yılları arasında liberalleşme endeksinde ilk sıraları paylaşmaktadır. Bu ülkelerdeki liberalleşme süreci artıkça yabancı sermaye yatırımları da artmaktadır. Geçiş ekonomileri olarak adlandırılan bu ülkelerin ortak özelliği yapısal reform uygulamaları bakımından en başarılı ülkeler olmalarıdır. Yapısal reformlar yabancı yatırım caz edebilmenin ön koşulu olmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde sermaye piyasalarının henüz sağlıklı bir yapıya kavuşmamış olması ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına sunulan teşvik ve kolaylıkların daha fazla olması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının portföy yatırımlarından daha fazla olmasına yol açmıştır. Çin başarısında

en önemli faktör ekonomik liberalizasyon politikaları, sanayisini yeniden yapılandırma ve rasyonelleştirme çabaları ve Dünya Ticaret Örgütüne girmesiyle 2002 yılında yaklaşık 50 milyar dolar Doğrudan yabancı sermaye çekmiş ve bu yatırımlar son 2 yıldır dünya genelinde görülen azalma trendine önemli bir istisna teşkil etmiştir. Ayrıca Çin, yüksek teknolojiye dayalı imalat ve hizmet sektörüne yönelik kaliteli doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekmiştir(Tandırcıoğlu,Özen,2003,116-117-118).

Meksika 1998 yılında 11 milyar dolar iken 2001 yıl sonu itibariyle yaklaşık olarak 25 milyar dolar civarına çıkarmıştır. Meksika'nın bu kadar çok yabancı sermaye çekmesine neden olan faktörlerin başında NAFTA çerçevesinde ortağı durumunda olan ABD'den ve Kanada'dan yatırım çekebilmesidir. NAFTA'dan yararlanarak bu ülkelere olan ihracatını %176 oranında artırmıştır. Meksika örneğinden yola çıkarak bölgesel işbirliği ve entegrasyonlar artıkça bu bölgelerde yabancı sermaye miktarının da arttığı görülmektedir. Arjantin son yıllarda yaşamış olduğu gerek ekonomik gerek siyasi istikrarsızlıklara rağmen 2001 yılı hariç çok büyük gelişme sağlamıştır. 2001 yılı hem Türkiye hem Arjantin için kriz yılı olmasına rağmen, Arjantin son 4 yılın kendisi için en kötü, Türkiye ise bu son 4 yıldaki en iyi yabancı sermaye miktarını ülkeye çekmiştir. Nitelikli insan gücü, büyük bir pazar olması, hammadde bolluğu, yeterli alt yapı, çok liberal sayılacak bir yabancı yatırım mevzuatı, jeopolitik önemi olmasına rağmen Türkiye istediği miktarda yabancı sermaye çekememiştir. (Töre,2001,84-85).

2.3. Türkiye'ye Yabancı Sermaye Gelmemesinin Nedenleri:

Türkiye 1994 yılı ikinci yarısında Amerika Birleşik Devletleri tarafından geliştirilen, gelişmekte olan 10 büyük Pazar "Ten Big Emerging Market" stratejisi içerisinde yer alan bir ülkedir. Gelişmekte olan 10 büyük pazar stratejisinin çok kısa olarak tanımlarsak 2000'li yıllar için Amerika Birleşik Devletlerinin dış ekonomik ilişkilerinin gelişeceği yönü tayin etmeye yönelik bir stratejidir. 1994 yılı ikinci yarısında yapılan tahminlere göre bu 10 ülkenin Çin, Güney Kore, Endonezya, Hindistan, Meksika, Brezilya, Arjantin, Güney Afrika, Polonya ve Türkiye'nin 2000 yılında toplam olarak bir Avrupa Birliği veya Japonya hacmine ulaşacağı öngörülmektedir. Yani bu 10 gelişmekte olan ülke Amerika Birleşik Devletlerinin ticaret ve yatırım ilişkilerinin içinde 2000 yılında bir Avrupa yada Japonya'nın hacmine ulaşması öngörülmüştür. Rakamlara bakıldığında; Türkiye dışında diğer ülkelerin hem ticaret hacmi hem yatırım hacmi olarak öngörülen hedefleri gerçekleştirdikleri görülür. Mesela Türkiye 1990 yılında çektiği yatırım miktarı olarak, sözü edilen bütün ülkelerin kişi başına düşen yatırım miktarı olarak önünde olan bir ülke konumundayken, 2004 sonu itibariyle en son sıralardadır(Arıman,2001,133).

Yabancı yatırım hedeflerine ulaşamamasının temelinde ülkede yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlık önemli bir yere sahiptir. Son birkaç yılda bu yönde gelişmeler sağlansa da yıllardan beri gelen istikrarsız politikaların, bürokratik engellemelerin izlerini silmek kolay olmamaktadır. Yirmi yılı aşkın bir süredir yüksek enflasyon ortamında yaşayan Türkiye'de kayıtlarını, hesaplarını Türk lirası yanı sıra yabancı

parayla da izleyen yabancı yatırımcılar, enflasyonun yıkıcı etkilerini daha fazla hissetmekte, getirilen sermaye kısa sürede aşınmaktadır (DPT,2000,12).

Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda yaşadığı başarısızlıklar literatürde genellikle üç başlık altında toplanmaktadır:

- Ekonomik engeller ve sorunlar
- İdari engeller ve sorunlar
- Sosyo-kültürel engeller ve sorunlar

2.3.1. Ekonomik Engeller ve Sorunlar

Türkiye, özellikle 1990 sonrası yaşadığı derin iktisadi krizler nedeniyle, dünya ekonomileri arasında en kötü performansı gösteren ülkeler arasındadır. Bu dönemde yaşanan krizlerin sonucu olarak gerek iç gerekse dış borç bakımından dünyanın en borçlu ülkelerinden biri haline gelmiştir. Yaşanan krizlerin bir çok nedeni olmasına rağmen temel neden kamu kesiminin etkinlikten ve rasyonellikten uzak yönetilmesidir. Başta savurganlık ve kamu harcamalarının aşırı artışı nedeniyle ekonominin gelişmesine harcanacak kaynakların israfına neden olmuştur. Kamu harcamalarının disiplin altına alınamaması, kamu kesimi borçlanma gereğini artırıp yüksek iç borçlanmayı zorunlu hale getirmiştir. Bunun neticesinde yükselen reel faiz oranları ekonomiyi iyice bozmuştur. Diğer taraftan yolsuzluklar ve rant paylaşımı mücadeleleri kamu harcamaları denetimini zorlaştırdığı gibi, Türkiye'nin uluslararası kredi piyasalarındaki ülke riskini dolayısıyla faiz yükünü yükselterek iki yönlü zarar vermiştir. Buna ilave olarak hükümetlerin ekonomik ve finansal riskleri yönetecek bilgi ve siyasi iradeyi gösterememesi, ekonominin kırılgan durumundan kurtulamamasına ve krizlerin süreklilik kazanmasına neden olmuştur. Neticede, Stand and Poors yada Moodys gibi uluslararası rating kuruluşları Türkiye'yi yüksek riskli ülkeler arasına almış ve risk notunu sürekli olarak artırmıştır. Bu kuruluşların Türkiye'yi riskli ülkeler arasında göstermesi hükümetlerin ekonomi yönetimlerinin etkin ve kaliteli olmadığını, dolayısıyla yabancı yatırımcılar için gelecek açısından güven vermemesi anlamına gelmektedir.

Bir yandan yüksek nüfus artışı, diğer yandan göç sonucunda 1980 ve 1990'larda ortalama yıllık ekonomik büyüme oranları önemli ölçüde yavaşlamış ve devamsız hale gelmiştir. Yüksek enflasyonla birlikte ortaya çıkan bu gelişmeler beklentileri önemli oranda olumsuz etkilemiş ve istikrar politikalarını gerekli kılmıştır. Ayrıca, Ülkemizde, yüksek kamu açıklarıyla gelen iç borçlanma ve yüksek faiz, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarını ve yatırım kararlarını olumsuz etkileyen temel etkenlerdendir. Böyle bir ortamda yabancı yatırımcılar kararlarını, doğrudan yatırımlar yönünde değil, rant aramaya yönelik spekülatif yani finansal yatırımlara yönlendirmişlerdir. Yüksek enflasyon ve siyasi istikrarsızlık ortamında, teşvik araçlarının yatırımları uyarıcı bir motivasyon olma niteliği önemli ölçüde ortadan kalkmakta ve teşvikler yatırımcılar için cazip ve uyarıcı olamamaktadır. Ülkemizde sık

sık yaşanan ekonomik durgunluk ve krizler, reel sektörün üretim ve istihdam sağlama gücüne darbe vurmuştur.

Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri de kayıt dışı ekonomidir. Rekabet gereklerine uyarak, sosyal sorumluluk anlayışı ile faaliyetlerini yerine getiren, ülkenin kuralarına ve kanunlarına uyan ve ticaret etiğine uygun hareket eden gerek yerli, gerekse yabancı sermayenin en şikayetçi olduğu konuların başında kayıtdışı ekonomi gelmektedir. Çünkü hiç bir iş adamı, aynı sektörde faaliyet gösteren kayıt dışı istihdamı sebebiyle vergi ve sigorta primi ödemeyen, kayıt dışı satışları sebebiyle KDV, Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi ödemeyen bir rakiple baş etmek imkanını bulamaz. Dolayısıyla kayıt dışılığın olduğu bir ekonomiye, yabancı sermaye yaşam alanı görmediği için gelmemekte, yerli sermaye ise daha uygun yatırım iklimlerine sahip ülkelere gidebilmektedir. Yabancı sermaye açısından yarattığı bir diğer handikap birleşme ve satın alma işlemlerinde gözlemlenmektedir. Birleşme ve satın almalarla ilgili yapılan hisse değerlemelerinde kayıt dışı hasılatın nazara alınması mümkün olamamakta, bu çerçevede alıcı ve satıcı adaylarının başlangıç noktaları arasında uçurumlar, işlemlerin gerçekleşmesini engellemekte yabancı sermayenin Türkiye'de şirket kurmasına, yerli sermaye ile işbirliği yapmasına engel olunmaktadır (Özsoylu, 1996)

Türkiye'de son yirmi yıl içerisinde sürekli artan kamu kesimi borçlanma gereği mali yapının neredeyse tümüyle devleti finanse eder hale gelmesine neden olmuştur. Kamu borçlarının büyüklüğü, devlet borçlanması için bankaları önemli bir kaynak haline getirmekte ve devlet kağıtlarının (bono + tahvil) % 70 ila % 90 arasında değişen miktarlarını bankalar satın almaktadır. Dolayısıyla kamu borçlanmasında bankaların birinci derecede rol almaları, bankaları esas işlevlerinden uzaklaştırmış, bankalar topladıkları fonları reel kesime kullandırarak bu kesimi finanse etme fonksiyonunu adeta yitirmiş ve devleti fonlayarak ayakta kalan kurumlar haline dönüşmüştür. Devlete borç vererek yüksek karlar elde etmenin dayanılmaz cazibesi, bankaları sendikasyon kredileri olarak açık pozisyonlara girmeye teşvik etmiştir(Erdikler,2003)

Eylül 2000'den bu yana bankacılık sistemimizde olup bitenler günlük yaşamımıza ve dilimize "hortumlama" ve "hortumculuk" deyimlerinin girmesine neden olmuştur. Öncelikle bu sorunun bir siyasal/toplumsal sistem ve model sorunu olduğunu belirtmek gerekir. Politika ve bürokrasideki yolsuzluk/yiyicilik ile iş yaşamındaki hortumlama arasında çok yakın bir ilişki vardır ve biri diğerini beslemektedir.

Özelleştirme konusu 1950'de Demokrat Parti'nin seçim bildirgesinde yer almasına, 1983 seçimlerinde ANAP'a seçim kazandıran argüman olmasına rağmen bu konudaki çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Hükümetlerin bu alanda pek temiz bir politikaya sahip olmadıklarına ilişkin inanç ve gözlemler, başarılı özelleştirme uygulamasının oldukça az olması, sürecin yeterince saydam olmaması, uygulamaların altından kötü kokuların duyulması ve önemli miktarda işten çıkarmayı gerektirmesi gibi nedenler geniş toplum kesimlerini özelleştirme karşısında olumsuz tavır almaya sürüklemiştir. Bu durum özelleştirmeye antipati besleyenlerin oranının günden güne giderek artması, bu başarısızlıkta önemli rol oynamıştır. Gelişigüzel özelleştirme

yaklaşımları ve hükümet üyesi siyasi partilerin zaman zaman bu konudaki kararsız ve birazda popülist tutumları özelleştirmenin başarısızlığında etkili faktörlerden sayılabilir. Dolayısıyla özelleştirme sürecinde yaşanan sorunlar ve özelleştirme sonrası yaşanan iptal davaları ülkemizde özelleştirme sürecine yabancıların soğuk bakmasının temel nedenlerinden olmuştur.

Ülkemizde üretim maliyetleri çok yüksektir. Gerek işgücü maliyetleri ve finansman maliyetleri, gerekse hammadde, enerji, ulaşım ve haberleşme maliyetleri Dünya ülkeleri ile kıyaslandığında yüksektir. OECD verilerine göre Türkiye 1985-2001 dönemi arasında vergi yükünü en çok arttıran ülke konumundadır. Verginin milli gelire oranı 1985 yılında % 15.4 iken 2001'de % 35.8'e çıkmıştır. Sosyal güvenlik primleri gibi parafiskal gelirler dahil, Türk ekonomisinin vergi yükü 2001 yılında % 36'ya çıkarak Kanada, Avustralya, ABD, İrlanda ve Japonya gibi zengin ülkeleri bile geride bırakmış ve vergi yükünün çok yüksek olarak anıldığı Almanya ile aynı düzeye ulaşmıştır. Ayrıca ülkemizde uygulanan tek oranlı kurumlar vergisi rejimi diğer gelişmiş ülkelerin rejimleriyle karşılaştırıldığında oldukça yüksek görünmektedir.

Vergi idaresi ve yatırım teşvikleri sistemi Türkiye'de, çoğu zaman çakışan (hatta çatışan) farklı mevzuat ve yetkilere sahip uygulamacı bir kaç kamu kurum ve kuruluşu tarafından yürütülmektedir (Maliye Bakanlığı, Hazine müsteşarlığı -YSGM ve TUGM-Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığı). Bu durum, hepsi kendi düzenlemelerine sahip kurumların arasında sık sık anlaşmazlık ve gerginliklerin ortaya çıktığı çok karışık bir sistemin oluşmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de muhasebe alanında çok başlılık ve eşgüdüm noksanlığı mevcuttur. Ülkemizde mevcut çok başlılık, muhasebenin evrenselliği ilkesini niteliği yitirmesine yol açacak boyutlara varmıştır. Bunun en bariz örneği enflasyon muhasebesinde görülmektedir paranın satın alma gücündeki değişmelerin etkisinin mali tablolara yansıtılmasına ilişkin kuralları içeren enflasyon muhasebesi, paydaşların doğru bilgi edinmesi adına SPK ve BDDK tarafından kabul edilmiştir. Ancak vergi mevzuatımızda böyle bir düzenleme öngörülmemiştir. Yabancı sermaye açısından yaklaşıldığında, Türkiye'de şube iştirakleri yoluyla faaliyet gösteren yabancı sermayeli kuruluşların sermayelerinde meydana gelen kayıpları sebebiyle Türkiye'deki operasyonları yüzünden ana merkezdeki konsolide mali tabloları bozulmaktadır(Erdikler 2003). Ancak bu konuda 2004 yılı itibariyle önemli adımlar atılmıştır.

Türk teşvik sistemi tek merkezden idare edilmesine rağmen genel olarak mevzuat ve uygulamalar açısından karmaşık bir yapıya sahiptir. Sistem birbirinden kopuk Kanun, Kararname, Tebliğ, Para Kredi Kurulu Kararı ve iç sirkülerle belirlenen uygulama esaslarına dayanmakta bu durum çok başlılığı, görevsel etkinsizliği ve işlerin ortada kalmasını beraberinde getirmektedir. Yabancı Sermayenin yararlanabileceği teşvikler araştırıldığında, Yabancı Sermaye Kanun ve çerçeve kararlarından, vergi kanunlarına, Merkez Bankası Uygulamalarına, Yatırım teşvik mevzuatının tümüne, Gümrük kanunlarına vb. bir çok kanun ve düzenlemelere bakılması gerekmekte, tüm bu kanun

ve kararlarla birlikte uygulama esaslarının yatırımcılar tarafından bilinmesi mümkün ola-mamaktadır.

Türkiye’de 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun 1994’te yürürlüğe girmiş ve Kanun’un uygulayıcısı olan Rekabet Kurulu Mart 1997’de görevine başlamıştır. Rekabet ortamını düzenlemeye yönelik ülke yasaları göz önünde bulundurulduğunda bu konuda ülkemizin durumunun bir hayli kötü olduğu ve WCI anketindeki 49 ülke arasında ülke içinde adil rekabet düzenine sahiplik açısından 41. sıradadır. Diğer bir deyişle rekabet yasalarının yeterli değildir ve dolayısıyla haksız rekabete yol açan yol açan bir ortam açısından 8. konumdadır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerden ilki ülkemizin büyük bir kayıt dışı ekonomiye sahip olması gelmektedir. Kayıt dışılık rekabeti engelleyici ciddi etkilere sahiptir. Ayrıca halen kimi KİT ve BİT’lere piyasada hem düzenleyici hem de işletmeci olarak faaliyette bulunma yetkisi verilmiştir. (Tusiad, 2003)

Ayrıca fikri mülkiyet hakları ile ilgili yasal düzenlemelerimizin tarihi markalar konusunda 1871’e ve endüstriyel buluşlar konusunda 1879’a kadar uzanmaktadır. Ancak daha sonra yasalar fazla değişikliğe uğramadığı için çağdaş uygulamaların dışında kalmıştır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlı özel bir kamu kuruluşu olarak 1994’te Türk Patent Enstitüsü kurulmuş, Patent Yasası 1995’te yürürlüğe girmiş ve 2000 yılında Avrupa Patent Anlaşması imzalanmıştır. Bu aşamalar önemli ilerlemeler olarak yorumlansa ve Türkiye Patent Yasasına sahip olsa bile uygulama alanında henüz patent ve telif hakları koruması açısından başarılı değildir.(Tusiad,2003)

Türkiye’nin makro-ekonomik performansı ile kamu yönetiminin ve düzenleyici yapılarının gücü ve verimliliği arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır; etkisiz bir düzenleyici çerçeve, muazzam refah kayıplarına neden olan 2001 krizini tetikleyen bankacılık sektöründeki problemlerin başlıca nedenini teşkil etmiştir. Yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye cezbedilmesindeki zaafılar, OECD’ye göre makro-ekonomik istikrarsızlıkla olduğu kadar, hukuki düzenleme ortamının yatırımcıda yarattığı endişelerle de ilgilidir (Müftüoğlu ve H.Baha Karabudak,2002). Türkiye’nin henüz düzenleme kalitesinin artırılmasına yönelik belirgin bir politikası mevcut değildir. Kamu yönetiminin bütününe kapsayacak şekilde düzenleme kalitesini geliştirecek kuralların yokluğu, reform çabalarını birbirinden kopuk hale getirmiş ve bütüncül bir ilerlemeyi engellemiştir. Çağına uygun bir serbestleşme ve rekabetçi ekonomik yeniden yapılanma sürecinde önemli adımlar atmış olmasına karşın Türkiye’nin gecikmelerden doğacak maliyetleri dikkate alması ve henüz katetmesi gereken oldukça uzun bir yolu olduğunu kabul etmesi bir zorunluluktur.

Yabancı yatırımcılar açısından ülkemizin cazibesini azaltan diğer bir sosyo-ekonomik faktör, devletin ekonomideki ağırlığıdır. Burada devletin ekonomideki ağırlığından kasıt, siyasi iktidarın piyasayı etkileme olanaklarının yüksek olup olmadığıdır. Eğer bir devlet bireylerin ekonomik durumlarına piyasayı düzenleme konusundaki çeşitli yetkilerini kullanarak etki edebiliyorsa o ülkede devletin ekonomideki ağırlığı yüksek bir boyuttadır.

Türkiye genç nüfus bakımından Avrupa ülkelerine kıyasla son derece avantajlı konumda olmasına rağmen bu genç nüfusun eğitimi konusunda son derece başarısız durumdadır. Örneğin Yeni dönemin mucize ülkelerinden İrlanda ile karşılaştırıldığında, İrlanda'da ortalama eğitim yılı 12 yıldır.(Yani ortalama bir İrlandalı üniversite 2'den terk). Türkiye'de ortalama bir vatandaş ilkokul 5'ten terk gözükmektedir. Yani eğitim yaşımız 4.6 yıldır. Böyle bir fark (eğitim kalitesini dahi hesaba katmadan) yenilikçilik konusunda ve eğitilmiş insan sermayesi açısından dünyanın diğer ülkeleriyle aramızda ciddi bir açık olduğunu göstermektedir.

2.3.2 İdari Engel Ve Sorunlar

Yolsuzluklar son yıllarda ülkemizde sıklıkla gündeme gelmiş ardı ardına yapılan operasyonlarla önemli siyasetçi,bürokrat ve iş dünyasından kişiler gözaltına alınmıştır. Yolsuzluklar, ülkemizin sosyal, siyasi ve ekonomik hayatına büyük zararlar vermektedir. İktisadi maliyetlere baktığımızda üç temel maliyet türü gözümüze çarpmaktadır. İlki, kaynakların tahsisinde kamu yararının gözardı ediliyor ve özel (kişisel ve/veya politik) çıkarların ön plana geçiyor olmasıdır. İkincisi, yolsuzlukların verim kayıplarına neden olmasıdır. Bir yandan üretimde kullanılacak kaynakların bir kısmı lobi yapmak gibi üretken olmayan bir alanda kullanılıyor, diğer yandan işlemlerde şeffaflığın ve bilginin azalmasıyla birlikte iktisadi hayattaki belirsizliğin artıyor ve son olarak da ülkede genel rekabet koşullarının zayıflıyor olması nedeniyle verim kayıplarının doğması kaçınılmazdır. Üçüncüsü ise yolsuzluğun yoğun yaşandığı ülkeye yabancı sermayenin duyduğu ilgi zayıflamakta, ekonomik büyüme ve gelişme bundan olumsuz etkilenmektedir. 1980'den bu yana hayali ihracat, naylon fatura yolsuzluğu, kayıtdışı ekonomi, özel ve kamu bankalarının hortumlanması, görev zararı, ihale yolsuzluğu, vergi kaçakçılığı, mafya ve verimsizlik gibi konularda ülkemizde yaklaşık 300 milyar doların hırsızlara kaptırıldığı iddia edilmektedir.

Ülkemizde yıllardan bu yana ekonomi sürekli siyasetin gölgesinde kalmaktadır. Hükümetlerin kurulması-dağılması, sık sık seçime gidilmesi, koalisyonlar içindeki ciddi çekişmeler, ordu-hükümet gerginlikleri ve ideolojik ağırlıklı tartışmalar ve mücadeleler, dikkatleri ekonomik tercihlerden kaçırmakta, hiç bir hükümet ciddi bir ekonomik projeyi uygulayamamaktadır. Yaşanan siyasi istikrarsızlıkların yoğunluğu ve şiddeti yatırımları engelleyen ve yabancı sermayenin başka ülkelere yönelmesine yerli sermayenin ise yurtdışına kaçmasına neden olan temel etmenlerden birisidir.

Türk devletinin geleneksel bürokratik yapısı, elindeki otorite ve kaynakları yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve diğer kurumlarla paylaşmaktaki ürkekliği ve cimriliği ülkemizde girişimciliği engelleyen, yerli sermayenin oluşmasını veya ortaya çıkmasını zorlaştıran nedenlerden olmuştur. En basit bir imar veya iskan izninin alınmasından ufak bir işyerinin ruhsatının teminine kadar istihdam yaratıcı her türlü faaliyet ara ara gösterilen reform çabalarına rağmen yavaş, genellikle keyfi, şeffaflıktan uzak, pahalı, zor ve bezdirici bir çabayı gerektirmekte sonuçta ciddi zaman kayıplarına neden olmaktadır.(Kozlu,)Bu durum bürokratik, otokratik, hiyerarşik ve şüpheli devlet geleneğimize işaret etmektedir. Konu ile ilgili çarpıcı birkaç örnek aşağıda verilmiştir.

- Enerji sektöründe 14 ayda gerçekleşen bir projenin tüm izinleri ancak 9 yılda tamamlanabilmektedir.
- Bir ticari markanın tescili için gereken süre Türkiye’de 14 ay iken Batı Avrupa’da 6 aydır
- Türkiye’de şirket kaydı için harcanan zaman 2,5 ayı bulmaktadır
- Türkiye’de işletme faaliyetlerine ilişkin zamanın % 20’si bürokratik engeller nedeniyle harcanmaktadır. Bu oran Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde % 8, Latin Amerika ülkelerinde % 4’tür.(TİSK, 2000)

2.3.3 Sosyo-Kültürel Engel ve Sorunlar

Küreselleşme sürecinde Batının ve Avrupa’nın tam entegrasyon talebi Türkiye’yi derin toplumsal tepkilere sürüklemektedir. Türkiye’nin içinde bulunduğu işsizlik, küçülme ve kriz ortamının sorumlusu olarak tamamen Batıyı ve globalleşmeyi gören bir anlayışın mevcut olduğu ülkemizde yeni Kurtuluş Savaşı çağrıları sosyo-kültürel açıdan bir globafobi’ye işaret etmektedir. Bu fobinin ortaya çıkardığı bir sonuç günümüzde ülkelerin ekonomik kalkınmasına ve refah düzeyinin artmasına önemli katkılar sağlayabilen yabancı sermayeye ve yabancı yatırımcılara karşı pek sempatik bakmayan bir sosyo-kültürel yapıdır. Bu yapı çok yaygın olmasa bile yabancı sermayeyi itici bir etkiyi ortaya çıkarabilmektedir.

Ülkemizde, girişimcilerin, işadamlarının ve sanayicilerin - belki de geçmişte yaşanmış ulusal travmaların da etkisiyle- belli toplumsal gruplar tarafından küçümsendiği, köşe dönme ve sömürücü sayıldığı bir yapının mevcudiyetinden bahsetmek mümkündür. TÜSİAD’ın yayınladığı “Türkiye’de Girişimcilik” adlı çalışma için yapılan anketin sonucunda katılan girişimcilerin % 72’si Türkiye’de işadamlarının köşe dönme olarak algılandıklarını belirtmiş, toplumun girişimciler konusunda olumsuz düşündüğünü ortaya koymuştur. (Tusiad, 2001)

Girişimciliği ve yatırımları etkileyen belli başlı özellikler arasında sayılan rekabetçi olma, risk alma, çalışmaya, yeniliğe ve teknolojiye açık olma gibi konularda toplumda oluşmuş olan değerler bir çok ülke için belirleyici farklılıklar yaratabilmektedir. Türkiye’de “devletçilik” oldukça yerleşmiş bir toplumsal değerdir ve girişimciliğe oldukça ters bir düşünce biçimini, yani bireysel girişim yerine devlet mülkiyetini ve devletin üretimi yürütmesini ifade eder. Dünya değerler anketine katılan Türklerin % 44’ü “işyerlerinin ve sanayi kuruluşlarının mülkiyeti daha fazla özel olmalıdır” derken, % 41’i daha fazla kamu mülkiyeti olmalıdır görüşündedir. Kamu mülkiyetinden yana olanların oranı gelişmiş ülkelerde oldukça düşüktür (ABD’de % 8, İsveç’te % 15, ve Japonya’da % 11).(Tusiad, 2001)

Siyasi yapımızda yurtsever sermaye, düşman sermaye gibi yaklaşımların olması bir sermaye ayrımcılığına işaret etmektedir. Söz gelimi, askeri bürokrasi laiklik anlayışının ve radikal islam ile mücadele stratejisinin odağına “yeşil sermaye” olarak adlandırılan muhafazakar kesimin sermaye ve yatırımlarını alabilmekte, bu anlamda sermaye ayrımcılığını gündeme getirebilmektedir

Toplumsal yapı içerisinde hukuk sistemine ve devlete olan güven giderek zayıflamıştır. Bu durum, genelde tüm alanlarda, kuralların çiğnenmesi davranışını beraberinde getirebilmekte, belli bir alandaki hukuksuzluk ve yolsuzluk ne kadar yaygınsa diğer alanlarda bunun bir anlamda kopya edilmesi o kadar sıklaşabilmektedir. Ülkemizde son yıllarda başta siyaset olmak üzere tüm toplumsal yapı ve kurumlarda ciddi bir ahlak erozyonu yaşanmakta, toplumumuzda bir tür “ahlaksızlık mozayığı” oluşmaktadır. Ahlaki norm ve değerlerin giderek çöküntüye uğraması yatırımcılar açısından güvensiz ve kaygan bir zemini ifade etmektedir.

Ülkemizde adalet sorunuyla ilgili şunlar söylenebilir(Tusiad,1998)

- Siyasal etki, baskı ve tartışmalar hakimler ve savcıların çalışmalarını zorlaştırmakta, hakimlerin bağımsızlıklarını zedelemektedir.
- Yargılama çok yavaş işlemekte, buna karşılık uyuşmazlık sayısı artmakta, çözüme kavuşturulamayan ve mahkemelerde yıldan yıla devredilen dosyaların sayısı giderek artmaktadır.
- Teknik altyapı eksiklikleri mevcuttur, bina, araç-gereç yetersizliklerinin, yargılama işlevinin etkin bir şekilde yürütülmesine; adil, saygın süratli ve doğru hükümlere ulaşılabilmesine engel oluşturduğu görülmektedir.
- Personel sorunları kaliteli eleman sağlama açısından çözümlenememiştir. Personelin eğitim düzeyi, maaşları, çalışma koşulları kaliteli bir kamu hizmetinin yürütülmesine elverişli değildir.

Hukuk sisteminin ve adalet mekanizmasının işleyişindeki aksaklıklar ve ihtisas mahkemelerinin olmaması yabancı yatırım için önemli caydırıcı unsurları oluşturmaktadır. Ayrıca her ne kadar liberal bir yabancı yatırım mevzuatına sahip olsak da diğer mevzuatın özellikle vergi mevzuatının uluslararası standarda kavuşturulması gerekir. Bu konuda önemli eksiklikler bulunmaktadır(DPT, 2000).

Ayrıca İnsan Hakları ve diğer sosyal problemler Türkiye'nin bir imaj sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Bunu yakından hisseden sadece yabancı yatırımcı değil, Türkiye'den malını ihraç etmeye çalışan üreticilerde hissetmektedir. Tanıtım eksikliği bir başka konudur. Yabancı yatırımcının Türkiye'yi bölgesel ana merkez seçtiği bir noktada Türkiye'nin en azından bu yaklaşımları kullanarak çok daha iyi bir tanıtım yapması gerekmektedir(DPT,2000).

Fikri haklar konusunda mevzuat bazında yaşanan olumlu gelişmelere rağmen,Türkiye'nin bu konuda uluslar arası standartların oldukça gerisinde bulunması doğrudan yabancı yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye, Çin ve Rusya ile birlikte uluslar arası ‘‘Copy Right Birliği’’ tarafından dünyanın en fazla telif haklarını ihlal eden ülkeleri arasına konmuştur(Arıman,2001).

Ayrıca şirket birleşme ve satın alımları, 1990'larda gelişmekte olan ülkelere yönelen yabancı yatırımlarda önem kazanmaya başlamıştır. 1997 yılında bu faaliyetlerin net yabancı yatırım akımına oranı, gelişmekte olan ülkeler için %28'e yükselmiştir. Türkiye

bu alanda oldukça yetersizdir. Yabancı yatırımlarla ilgili sorunların giderilmesi ve yeterli hukuksal çerçevenin sağlanması durumunda ülkemizde de şirket birleşmeleri ve satın alımlarına yönelik faaliyetlerin yoğunlaşacağı beklenmektedir (DPT,2000,12).

Son olarak, yabancı yatırımcıların uygulamada karşı karşıya kaldıkları ve gündün güne artma eğilimi gösteren bürokratik işlemler yabancı yatırımcılar için olumsuzluğu artırmaktadır.

2.4.Türkiye'nin Yabancı Sermaye Çekme Potansiyeli:

Yukarıda belirtilen sorunlara rağmen, Türkiye yabancı yatırımlar için cazip bir ülke durumundadır. ABD ve Avrupa kökenli pek çok kuruluş Türkiye'yi bölgesel merkez seçmiş bulunmaktadır.

Türkiye doğu ile batının kesiştiği noktada, coğrafi konum olarak önemli bir yerde bulunmaktadır. Asya ve Avrupa arasında köprü vazifesi görmesi Orta Doğu, Kafkasya ve Türk Cumhuriyetleri ile olan bağı yabancı yatırımlar için, cezbedici bir özellik taşımaktadır. Ayrıca, Orta Doğu ve Kafkasya petrolü ile Orta Asya doğal gazı ile batı arasında bir geçiş kapısı konumundadır.

Yaklaşık 65 milyon nüfusu ve artan alım gücü ile yabancı yatırımcılar için büyük ve hareketli bir pazar oluşturmaktadır.

Eğitilmiş, nitelikli ve çabuk öğrenen işgücü Türkiye'nin diğer önemli bir avantajıdır.

Haberleşme ve diğer altyapı hizmetleri yatırımcıların ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeydedir.

En son 17 Aralık 2004 tarihinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik konusunda çok önemli bir adım atılması ve önümüzdeki dönemlerde bu sürecin hızlanması yeni yabancı yatırımların Türkiye'ye yönelmesi açısından önemli bir açılmıdır.

Özelleştirme programının uygulanmasının ivme kazanması da doğrudan yabancı yatırım girişini hızlandıracaktır. 1997 yılında Dünya Bankası verilerine göre özelleştirme yatırımları 21,1 milyar dolar ile toplam yabancı yatırımın %13'ünü oluşturmaktadır. 1998 yılında Brezilya'ya giden yabancı yatırımın %25'i telekomünikasyon ve petrol alanlarında yapılan özelleştirmelerden kaynaklanmaktadır(DPT,2000), Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin daha fazla yabancı sermaye çekme konusunda özelleştirme politikalarında göstereceği performans önemli olacaktır.

Uluslararası antlaşmalar bakımından da Türkiye son derece olumlu bir noktadadır. Türkiye aşağı yukarı tüm çok taraflı yatırım antlaşmalarına imza koymuş bir ülkedir. Dünya Ticaret Örgütünden, Dünya Bankasına, OECD ve IMF'e nerede ise konu ile ilgili tüm kurumların üyesidir. Yatırımları Garanti Anlaşması'na imza konmuş, pek çok ülke ile iki taraflı yatırımları garanti ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları

imzalanmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin uluslar arası antlaşmalar bakımından, son olarak uluslararası tahkimin de tanınmasıyla birlikte, engeller aşılmıştır. Uluslararası tahkim'e ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmış olması ve enerji ve diğer altyapı sektörlerinde özel sektörün de yatırım yapmasına olanak tanınmış olması yabancı yatırım girişlerinde katkıda bulunacaktır(Arıman,2001,135).

Türkiye, Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki büyük piyasalara yakınlık, 65 milyonluk bir iç piyasa, nisbeten düşük işgücü maliyetleri, iyi eğitilmiş bir yönetici sınıfı, sağlam bir telekomünikasyon altyapısı gibi avantajları ile yatırımcılar açısından cazip bir ülke görünümü sergilerken diğer açıdan kendini çok başarısız bir yabancı yatırım performansına mahkum eden baskın karakterli zayıflıkların bir arada olduğu bir ülke görünümü sergilemektedir. Türkiye'nin mevcut durumunu ortaya çıkaran güçlü ve zayıf yönleri Tablo 4'de özetlenmiştir:

Tablo 4: Türkiye'nin DYY'lar İçin Lokasyon Avantajları

Anahtar Lokasyon Faktörleri	Rekabetçi Pozisyon	Anahtar Lokasyon Faktörleri	Rekabetçi Pozisyon
Piyasa Kollayan DYY		DYY 'lara İmkan Tanıyan Çevre	
Ekonomik Büyüklük	Güçlü	DYY Yasası (Bağımsız DYY)	Güçlü
Ekonomik Büyüme	Orta	DYY Yasası (Özelleştirme / Altyapı DYY)	Zayıf
Nüfus Büyüklüğü	Güçlü	Kolaylaştırma Süreci	Orta
Kişi Başına Gelir	Orta	Politik Taahhüt	Zayıf
		Teşvikler	Güçlü
		Yatırım Promosyonu	Zayıf
Etkinlik Kollayan DYY		Kurumsal - Politik Çevre	
İşgücü Maliyetleri	Güçlü	Ekonomik İstikrarsızlık (enflasyon, döviz kuru, borç)	Zayıf
İşgücü Verimliliği	Güçlü	Politik belirlilik	Zayıf
Bölgesel Entegrasyon Alanı	Güçlü	Politik Müdahale, Bürokrasi ve Yolsuzluk	Zayıf
İşgücü Becerisi ve Arzı	Güçlü	Adalet Sistemi ve Entelektüel Mülkiyet Hakları	Zayıf
		İç Sosyal Gerginlik	Zayıf
Kaynak-Varlık Kollayan DYY			
Mühendis ve Teknisyen Arzı	Güçlü		
Ar&Ge ve Inovasyon Temeli	Zayıf		
Telekomünikasyon & İnternet Altyapısı	Orta		

Kaynak: Loewendahl & Ertugal,a.g.m. , s.16-17.'dan esinlenerek tarafımızca düzenlenmiştir.

Günümüz dünyasında yabancı yatırımları çekme konusunda ülkeler arasında son derece şiddetli bir rekabet hüküm sürmekte, pek çok ülke yatırımcıya son derece cazip olanaklar sunmaktadır. Buna rağmen, birinci nesil tercih faktörü kabul edilen “uygun

yatırım koşullarının yaratılması”nın ardından, “aktif tanıtım” dahi ikinci nesil kabul edilmekte, bugün ülkeler üçüncü nesil tercih faktörü olarak, yatırımcıya “tedarik imkanlarının zenginliği”ni (backward linkages) sağlamaya çalışmaktadır. UNCTAD’ın 2002 Dünya Yatırım Raporu’nda belirtildiği gibi, uluslararası yatırımcılar, ihracata odaklanmış yatırım yaparken, 6 faktöre, (Arıman 2003)

- AB, NAFTA gibi kilit pazarlara giriş imkanına,
- rekabet edebilir ücretler ve kalifiye işgücüne,
- yüksek kaliteli altyapı ve lojistik imkanlarına,
- yoğun endüstri bölgelerine,
- şirketlerin uluslararası üretim sistemleri açısından elverişli bir konuma ve
- etkin bürokrasiye

bakmaktadır.

Rahatlıkla görülebileceği gibi, dünyada pek az ülkenin biraraya getirebildiği bu koşullardan, Türkiye’de yalnız “etkin bürokrasi” eksiktir. Dolayısıyla, yatırım ortamı iyileştirilip, etkin bir tanıtım yapılması halinde, Türkiye, tedarik imkanlarının zenginliği dolayısıyla, dünyada yatırım çekme konusunda en fazla avantaja sahip ülkeler arasına girecektir.

3. Türkiye’nin İzlemesi Gereken Politikalar

Aslında eksiklikleri belirtirken dolaylı yoldan ne yapılması gerekir sorusunun cevabı da ortaya çıkmaktadır.

Öncelikle vurgulamak gerekir ise Türkiye iyi bir yol haritasına sahiptir. Yol haritasından kasıt AB mevzuatı Kopenhag kriterleridir. Nitekim bu konuda özellikle 2001 martından sonra adımlar atılmaya başlanmış, son dönemde ise AB’ye girme çabalarının neticesinde bir dizi reform gerçekleştirilmiştir. Gerçekleşen reformların yanı sıra yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik ciddi çalışmalar başlatılmış, kısmen de sonuçlandırılmıştır.

3.1 Yatırım Ortamının İyileştirilmesine Yönelik Reformlar

Stratejik coğrafi konumuna, geniş iç pazarına, vasıflı ve maliyet-etkin bir işgücünün ve yüksek kalitede ara mal tedariki sağlayabilen güçlü bir yerel sanayinin varlığına karşın ülkemizin dünyadaki doğrudan yabancı yatırım hareketliliğinden hak ettiği payı alamamasında, uzun zamandır yaşadığı siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın olumsuz etkisi bilinmektedir. Makroekonomik performanstaki dalgalanmalar ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak sürekli bir reform sürecinin bulunmaması potansiyel yatırımcılar açısından bariz bir caydırıcılık unsuru olmuştur. Öte yandan, 80’li yılların başından

itibaren sürdürülen liberalizasyon çabaları, 1995 yılında Gümrük Birliğine katılımı birlikte yeni bir boyut kazanmış, gerek AB aday üyeliği süreci doğrultusunda, gerekse IMF ve Dünya Bankası desteğiyle sürdürülen reform programı ile pek çok ileri adım atılmıştır. Bu çerçevede bugüne kadar yürütülen bankacılık, kamu finansmanı ve özel sektörün rolünü daha etkin kılmaya yönelik yapısal reformlar önemli adımlardır.

Bu reformlar kendi alanlarındaki tıkanıkları veya etkin olmayan ve dolayısıyla makro ekonomik dengeler üzerinde olumsuz etki yaratan unsurları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Nihai hedef daha fazla yatırım, daha fazla üretim ve dolayısıyla daha yüksek bir yaşam standardını sağlamaktır. 2000 yılında YASED ve Dünya Bankası'nın inisiyatifi ile başlatılan yatırım ortamının iyileştirilmesi çalışmaları sonucunda, önce Dünya Bankası kuruluşu FIAS'la (Foreign Investment Advisory Service) "Türkiye'de Yatırım Ortamının Analizi" ve "Türkiye'de İdari Engeller" raporları hazırlanmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde Şubat 2001 tarihli "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Ortamı Analizi" başlıklı çalışmada, ülkemizin yatırımcı dostu bir yasal çerçevenin oluşturulmasında ve uygulanmasında geri kaldığı, bürokrasinin zaman alıcı ve etkin olmayan bir işleyişe sahip olduğu, şeffaf olmayan idari yapının yolsuzluğun engellenmesi yolunda bir engel teşkil ettiği tespitleri yapılmıştır. Aynı çalışmada, hukuki ve idari çerçeveye ilişkin genel sorunların yanı sıra, Türkiye'nin özelleştirme, vergi sistemi ve yatırım promosyonu konularında rakip ülkelere göre geri kaldığı ve en kısa zamanda yeni politikalar geliştirmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Söz konusu analiz raporunu takiben, daha detaylı çalışmalara ihtiyaç duyulmuş ve 2000 yılında Hazine Müsteşarlığınca yatırımların önündeki idari engellerin tespitine yönelik çalışmalar başlatılmıştır (Us 2002).

Kararda, kapsamlı bir girişim başlatmak amacıyla, yatırım ortamında idari engel olarak telaffuz edilmeyen "Doğrudan Yabancı Yatırım Mevzuatı" ve "Yatırım Promosyonu" konularının da, reform programına dahil edilmesi uygun görülmüş ve şirket kuruluşu, istihdam, sektörel lisanslar, yatırım yeri (arazi-arsa temini), vergi ve teşvikler, gümrükler ve standartlar, fikri mülkiyet hakları konularında kamu ve özel sektörün ortak katılımıyla teknik komiteler kurulmasına karar verilmiştir.

Yatırım ortamının iyileştirilmesi doğrultusunda bugüne kadar Doğrudan Yabancı Yatırım Mevzuatı Teknik Komitesi çalışmalarını tamamlamış olup, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yasa Tasarısı'nın TBMM'ye sevk edilmesini sağlamıştır. Ayrıca, şirket kuruluşu işlemlerinin tek merkezde doğrudan ticaret sicil memurluklarınca sonuçlandırılmasını mümkün kılan gerekli yasal değişiklik tasarıları hazırlanmıştır. Yatırımcının en fazla önem verdiği ve 2inci Vergi Paketi içinde yer alan enflasyon muhasebesi sistemine geçilmesinin arzettiği önemin özellikle vurgulanmasında yarar bulunmaktadır.

İlgili tüm tarafların bir araya getirilmesi ve çözüme odaklı işleyişleriyle Teknik Komiteler, sağlıklı bir yönetim modeli teşkil etmektedir. Yatırım ortamının bizatihi kendisine yönelik yatırım ortamını iyileştirme çalışmalarının büyük bir kısmında teknik hazırlık safhası geride bırakılmıştır. 57inci Hükümet'in 31 Ocak 2002 tarihinde aldığı

Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı Prensip Kararı çerçevesinde başlatılan çalışmalar sonucu, 30 yasa tasarısı hazırlanmış, ancak 57inci Hükümet döneminde çalışmalar tıkanmış ve hiçbir yasa çıkarılamamıştır. 58inci Hükümet'in işbaşına gelmesi ile yeniden hız kazanan çalışmalar, 59uncu Hükümet döneminde ilk meyvelerini vermiş, Mart ayında çıkarılan Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ile birlikte, Haziran ayı başından itibaren aralarında 4875 sayılı yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun da bulunduğu ondört yasa çıkarılmıştır. Reform kapsamında kurulan Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) ve bağlı teknik komite faaliyetleri halen devam etmektedir (Arman 2003).

Türkiye'de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı, sorunların tespiti, hedeflenen çözümler ve önerilen tedbirler açısından kısmen önemli ve çok dillendirilen sorunların çözümüne yönelik ve olumlu adımlardır. Ancak bu tartışmaların üzerinden yaklaşık 4 yıl geçmiş olmasına rağmen yatırım promosyonunu sağlayacak kuruluş halen kurulmamış ve faaliyete geçmemiştir. Ayrıca kurulması öngörülen promosyon ajansının idari yapılanması son derece merkezîyetçi anlayışla gerçekleşmekte, sivil toplum örgütlerinin ve özel sektörün katılımı sınırlı ölçüde kalmıştır. Aynı şekilde Bölgesel Kalkınma Ajansları ile ilgili tasarı, AB müktesebatına uyum çerçevesinde NUTS II doğrultusunda kurulması zorunlu olmasına rağmen, hala yasalaşmamıştır.

Yatırım ortamının iyileştirilmesi için bürokrasinin azaltılması ve işlemlerin basitleştirilmesi, olmazsa olmaz koşullardır. Ne var ki, bürokrasinin azaltılması, yatırım ortamının tümüyle yatırımlar için elverişli bir hale geldiği anlamına gelmemektedir. Türkiye, hukukun üstünlüğünün sağlanmaya çalışıldığı bir ülkedir ve bu yabancılar tarafından çok iyi bilinmektedir. Hukukun üstünlüğünün sağlanması hususuna iki açıdan yaklaşılacak gerekmektedir. Bunlardan ilki, çıkarılan yasaların uluslararası standartta uygulanması, diğeri de adalet sisteminin ıslah edilerek, adaletin süratle tecelli etmesinin sağlanmasıdır. Bu iki hususun yerine getirilebilmesi ve yerel yönetimlerde de mevcut bürokrasinin azaltılması için, 59uncu Hükümet'in başlattığı Kamu Kesimi, Yerel Yönetimler ve Adalet Reformlarına da hız kazandırılması gerekmektedir.

3.2 Alternatif Öneriler

Türkiye, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kalkınmaya olumlu etkilerinin farkına geçte olsa varmış, yatırımları çekebilmek için ciddi çalışmalar başlatmıştır. Ancak bu çalışmalar kapsamlı ve bilinçli bir politika şeklinde yürütülmelidir. Bu çalışmalar çerçevesinde en önemli unsur, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının(STK) desteklerini almak ve birlikte politikalar üretmektir. Yapılan çeşitli çalışmalarda doğrudan yabancı sermaye açısından çekim merkezi olabilmesinin ön koşulu hukuki güvenlik, ile ekonomik ve idari istikrar oluşturmaktadır. (ISO 2002) Bunların yanı sıra kısa vadede yatırım ortamının iyileştirilmesi, orta vadede ise tanıtım faaliyetlerinde ağırlık verilmesi gerekmektedir. Sağlıklı bir hukuk sisteminin bulunmadığı bir ülkede öngörülen ekonomik getiri yüksek olsa bile, yatırımların artması pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle; adalet sistemindeki çarpıklıklar

düzeltilmelidir. İhtisas mahkemelerinin kurulması gerekmektedir. Cezaların caydırıcılığı konusunda bir revizyon yapılmalıdır.

Fikri ve mülkiyet hakları ve rekabetin korunması konularında mevzuat bazında yaşanan olumlu gelişmelerin kurumsal yapı ve uygulamada da uluslar arası standartlara uygunluğun sağlanması yoluyla tamamlanması gerekmektedir(DPT,2000,21).

Türkiye'nin izlemesi gereken politikalardan biri belki de en önemlilerinden biri saydamlık meselesidir. Yabancı yatırımcılar için bu son derece önemlidir. Geldiği ülkenin kurumlarıyla çok sıkı ilişkiler kuracak olan yabancı yatırımcı bu kurumların çalışma ve işleyişinde saydam olmasını bekleyecektir.

Ayrıca kısa vadede yatırım ortamının iyileştirilmesi en önemli aşamadır. Yabancı sermayenin ülkeye gelmesinde en önemli faktör olan yatırım iklimi kavramı hükümetlerin yatırımcılara tanıdığı imkanlar, bürokratik ve idari kolaylıklar, yatırım için gerekli altyapı ve kalifiye iş gücü gibi bir çok etmenin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Böyle bir ortamının gerçekleşmesi için bürokratik ve idari prosedürlerin azaltılmasını, yabancı yatırımcıların muhatap olacakları kurumlar arasında koordinasyonun sağlanmasını, yabancıların aleyhine olan düzenlemelerin kaldırılması ve bürokrasinin yabancı sermayeye karşı mentalitesinin de değişiklik olması gerekir. Buna ilave olarak vergi mevzuatının sade ve anlaşılır nitelikte olması yabancı yatırımlar açısından çok önemlidir. Yatırımlar sektörel ve bölgesel kaynaklar açısından netleştirilmeli ve bu yatırımlar için gerekli alt yapı yatırımcıların sunulmalıdır.

Gerek hukuki güvenliğin, gerek ekonomik ve idari istikrarın sağlanması konuları öncelikli görevidir. Nitekim son dönemde bu doğrultuda ciddi atılımlar gözlenmektedir. Ancak uygulamada görülen aksaklıklar daha yoğun çalışmaları gerekli kılmaktadır.

Çeşitli sektörlerde devam etmekte olan kamu kesiminin ağırlığının azaltılması ve piyasa mekanizmasının işleyişini engelleyecek uygulamalardan kaçınılması Türkiye'de güvenin tesisi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Son olarak hızlı ve istikrarlı reel büyüme, düşük faiz oranları, ılımlı döviz kuru dalgalanmaları, yatırım teşvikleri, liberal dış ticaret ve döviz rejimleri yabancı sermaye konusunda avantaj sağlayacaktır.

Türkiye'nin zannedilenden çok daha elverişli olan yatırım ortamının ve sahip olduğu üretim avantajlarının uluslararası yatırım çevrelerine etkin metotlarla duyurulması büyük önem arz etmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlara yönelik düzenlemeler, ancak yatırımcılara duyurulması ve yatırım ortamının etkin bir biçimde tanıtılması durumunda olumlu sonuçlar verebilmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekebilmiş bir çok ülkenin tanıtım konusunda yapmış oldukları faaliyetler ve örgütlenme yöntemleri önemli

ipuçları vermektedir. Türkiye'nin tanıtımı için kamu sektörünün ve özel sektörün yanı sıra Sivil Toplum Örgütleri de çok önemli işlevler yüklenmektedir.

3.2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Katkısı

Farklı toplumlarda yaşanan tarihsel gelişmelere paralel olarak çeşitli biçimlerde tanımlanmaya çalışılan sivil toplum örgütlerinin en basit tanımı "hükümet dışı kuruluşlar" şeklindedir. Sivil toplumun bir parçası olan bu kuruluşlar, bireylerin ortak bir amaç için bir araya gelmesi şeklinde ortaya çıkarlar. Sivil toplum örgütlerinin en belirgin özellikleri, siyasi iktidardan, kamu kurumlarından ve siyasi partilerden bağımsız olmaları, ticari çıkar gözetmemeleri, kar amacı gütmemeleridir. Gerektiğinde arabuluculuk görevi yapan STK'lar, yeni teknolojiler ve küreselleşme baskılarıyla karşılaşan toplumun değişime ayak uydurmasının sağlanması veya siyasi iktidarların dolduramadığı boşlukların doldurulması açısından önemli işlevlere sahiptir (Yıldırım 2004). Başarılı örneklerden hareketle STK'lar doğrudan eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi kamu hizmetlerinin sunumu, yerel ekonomik gelişmelerin desteklenmesi, sosyal ve ekonomik açıdan dışlanan birey ve grupların toplumla bütünleşmesinin sağlanması gibi alanlarda katkı sağlamaktadırlar. STK'lar dolaylı olarak da toplumun, rekabet ve ekonomik büyümeye, özürülere, ırkçılığa, cinsiyet ayrımına ve yaşlılara yönelik tutumunu olumlu yönde etkilerler(Yılmaz 1997).

STK'lar özel sektör gibi rekabet ortamında faaliyetlerini sürdürmektedirler. Hem özel sektörle, hem de kamu sektörleriyle işbirliğine girebilirler. Her koşulda STK'ların en önemli işlevleri kendi konularıyla ilgili olarak sorunların seslendirilmesi ve bilinç düzeyinin artmasına katkı sağlamaktır. Sivil Toplum kuruluşlarının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına olan katkıları da bu aşamada başlamaktadırlar. Konu ile ilgili STK öncelikli olarak içerdeki yatırımcıların bilgilendirme işlevini yerine getirirken dışarıda Türkiye'nin avantajlarını tanıtmayı, yaşanan sorunları ve çözüm önerilerini siyasi iktidara aktarmalıdır. STK'lar; Türkiye'nin tanıtımında özel bir misyon yüklenirler. İlgili STK devletten bağımsız olduğundan daha rahatlıkla, yıpranmamış ve siyasi iktidara duyulan önyargılardan bağımsız Türkiye'nin pazar hacmini, genç nüfusunu, bölgesel pazarlara yakınlığını ve görece liberal mevzuatını rahatlıkla anlatabilecektir. Böylece yatırımcılara rakip ülkelerle karşılaştırmalı üstünlükler çok daha rahat aktarabilecek, ülkenin yatırım imajı olumlu anlamda değişecektir.

Türkiye'nin tanıtımının yanı sıra STK'lar içerde Türk firmalarının bilgilendirilmesi ve ortak bulunması konusunda da önemli bir işlev yüklenir. Bu konuda öncelikli olarak Türk firmalarının kurumsallaşması, şeffaflaşması, muhasebe kayıtları ve şirket değerinin tespitinde katkı sağlayabilirler.

3.2.2 Özel Sektörün Görevleri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımının ülkeye çekilmesi demek, ülke dışında çok uluslu bir şirketin faaliyetlerini ülkede sürdürmesini istemektir. Burada özellikle altını

çizilmesi gereken unsur, ülkeye gelmesi arzu edilen sermayeyi getirecek olan firmanın da, kar maksimizasyonu güdüsü ile hareket ettiğidir. Uzun vadede hiçbir firma bir başka ülkeye zarar etmek için gitmez. Yabancı yatırımcıda bir başka ülkeye gittiği andan itibaren gittiği, ülkenin özel sektörünün bir parçası haline gelir.

Önceleri doğrudan bir diğer ülkeden, bağımsız bir şirket olarak yatırım yapmak şeklinde gerçekleşen yabancı yatırımlar, yabancı firmanın gelir elde etmesi için en az iki üç yıllık yatırım süresini beklemek anlamına geldiğinden, artık terk edilmektedir. Dünyada bu tür yatırımlar artık çok azdır. Çok uluslu bir şirket doğrudan yabancı yatırım yaparken ya yerel bir firmayı satın almakta, ya da çoğunlukla mevcut yerel bir firma ile ortak olma veya ortak girişim kurma yoluna gitmektedir. Böylece yabancı firma zaman kaybetmeden amacına erişirken, yerli firmalardan ülke standartları, hukuki yapısı, kültürel özellikler ve piyasa koşulları hakkında gerekli donanımı elde etmiş olacaktırlar.

Böyle bir durum Türk işletmelerinin el değiştirmesi veya ortaklık oluşturulması durumunda yeterince nakit sermaye girdisi olmaması nedeniyle, neticede kısa vadede acil istihdam sorununa çözüm olmadığı gerekçesiyle siyasetçiler tarafından pek makbul görülmemektedir. Buna karşılık Türk firmalarda; sermaye yetersizliği, teknoloji transferi gereksinimi ve yeni pazarlara ulaşma hedefleri yoksa, bu tür yaklaşıma sıcak bakmamaktadırlar. Daha çok fason üretim yapmayı kabul etmektedirler. Bir Türk işletme sahibi için işler iyi giderken ve Türkiye ekonomisinde büyüme trendi yaşanırken, şirketin denetimini elde tutmak çok önemlidir. Çünkü mevcut kar başkaları ile paylaşılmamaktadır. Ancak işler kötü gittiğinde, işletmeler çok ucuza el değiştirebilmektedir. Bu durum Türk işletmelerinin kurumsallaşamamasının en belirgin göstergesidir. Ayrıca yıllarca kapalı ekonomi koşullarında iş görülen Türkiye’de oluşan ekonomik anlayışının işadamlarına yansımalarıdır.

Türkiye’nin ve Türk işadamlarının acilen aşması gereken sorunların başında yabancılarla ortaklık yapabilme kültürünün gelişmesi gerekmektedir. Daha çok aile işletmeleri şeklinde faaliyet gösteren Türk firmalarının kurumsal kimlik kazanması şarttır. (ISO 2002) Kurumsal kimlik kazanma konusunda işletme sahipleri kısıkanç ve tutucu davranmaktadırlar. Oysa işletmelerin uzun ömürlü olmaları kurumsallaşmaları ile doğru orantılıdır. İşte doğrudan yabancı yatırımların önemli bir işlevi bu aşamada kendisini göstermektedir. Yabancı ortak ile kurumsallaşmanın yanı sıra, yabancı yatırımcı bir kez ülkeye geldikten sonra sahip olduğu kaynaklar ile yeni büyüme yatırımları yapabilecek, teknolojik yenilikler daha rahat takip edilebilecek, ortak yeni alanlara yatırımlar yapılabilecek, belki de en önemlisi mevcut kapasite tam olarak kullanılarak dış pazarlara açılacaktır.

Bu tespitlerden hareketle yabancı sermayenin bir ülkeye gelmesi için öncelikle işletmelerin;

- Kurumsallaşması şarttır. Böylece işletmelerin ömrü uzayacak, kurucu veya en geç ikinci nesil sonrası firmalar yok olmayacak veya el değiştirmeyecektir.

- Özel sektör piyasa koşullarında, şeffaf ve güvenilir metotlarla çalışmalıdır.
- Yaşanan küreselleşme sürecinde değişime direnmenin sadece kaybettirdiği, değişime ayak uydurulduğunda kazançlı çıktığı unutulmamalıdır. Bu nedenle değişime uyum sağlamak ve koşulların gerektirdiği işletme stratejilerinin yeniden değerlendirilmesi bir zorunluluktur.
- Yabancı şirketlerin bir başka ülkeye belli çıkarlar için geldiği unutulmamalıdır. Bu doğrultuda yabancı ortağın ne talep ettiği iyi analiz edilmeli, o doğrultuda karar alınmalıdır.
- Bağımsız denetim firmalarına yaptırılacak denetimler, firmanın kendi gerçeğinin tespiti açısından çok önemlidir. Bu tür denetimler şekilsel değil, ciddi ve inandırıcı yöntemlerle gerçekleştirilmelidir.

3.2.3 Özel Sektör, Sivil Toplum Kuruluşları ve Devlet

Türkiye’de özel sektör uluslararası sermaye yatırımlarından öncelikli olarak sermaye katkısı, teknolojinin yenilenmesi için teknoloji transferi ve ARGE, iç pazarda rekabet gücünün artması için know-how transferi ve dış pazarlara açılma konularında beklenti içerisindedir. Bu beklentiler, dünyadaki diğer yabancı sermaye bekleyen ülkelerden farklı değildir. Ancak yabancı sermaye ile ortaklık söz konusu olduğunda Türk özel sektöründe bazı kurumsal ve kültürel sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Türk firmalarının çok büyük çoğunluğu, hatta İstanbul Sanayi Odası (İSO) sıralamasında ilk 500’e giren Türk şirketlerinin bile önemli kısmı uluslararası göstergelere göre KOBİ olarak nitelendirilmektedir. KOBİ özelliği taşıyan bu şirketler, aile şirketi kimliğinden sıyrılmamakta ve kurumsal bir yapıya kavuşmamaktadır. Sermayedarlar yönetimden çekilerek işin liderliğini üstlenmeleri ve beklentilerini oluşturacakları profesyonel yönetici kadroya devretmeleri gerekmektedir. Ayrıca kurumsallaşabilmek için stok yönetimi, fiyatlandırma, pazarlama vs. gibi modern yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Ayrıca Türk şirketlerinin büyük çoğunluğunda vergi mevzuatına göre düzenlenmiş mali tabloların yanı sıra kayıtdışı faaliyetlerini de içeren gayri resmi mali tablolara sahiptir. Bir başka ifade ile firmaların raporlama standartları, şeffaflık düzeyleri, muhasebe alt yapısı ve raporlama standartları uluslararası standartlara uymamaktadır (ISO 2002).

STK’ların fonksiyonları burada başlayabilir. Özellikle firmaların aile firması olmaktan çıkıp kurumsallaşması, stok yönetimi, pazarlama, fiyatlandırma vs. konuları başta olmak üzere eğitim faaliyetleri, Türk firmalarının yabancı ortaklığa hazırlanması konusunda etkili olacaktır. Bu tür hizmetler için altyapı bulunmaktadır. Başta SİAD’lı kuruluşlar olmak üzere, TOBB’a bağlı Odalar, TÜRMOB vs. eğitim konusunda aktif rol oynayabilirler. Bu kuruluşlar eğitim toplantılarının yanı sıra bilinçlendirme etkinlikleri de yapabilirler.

Özellikle doğrudan yabancı sermaye'nin sermaye katkısı sağlamak için değil, ortak olmak üzere geldiği, kısa vadeli stratejiler yerine uzun vadeli ve gerçekçi stratejiler oluşturulması konusunda bilinçlendirme etkinlikleri çok yararlı olacaktır. Aynı şekilde şirket değerinin belirlenmesi konusunda firmalar büyük sıkıntı yaşamaktadır. Türk firmalarının fikri sermayeyi oluşturan bilgi, dağıtım kanalları ve marka gibi gayri maddi varlıkların yönetimi ve kurumsal altyapı içindeki öneminin kavranması bilinçlenme ile doğrudan ilişkilidir.

3.3 Kalkınma Ajansları

Bölgesel kalkınma ajansları, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirme amacıyla Dünya'da 1930'lu yıllardan itibaren kurulmuşlardır. Önemli bir bölümü Avrupa'da olmak üzere pek çok bölge kalkınma ajansı mevcuttur. Bu konudaki ilk örnek 1933 yılında ABD'de kurulmuş promotion agency dir. Daha sonra Avrupa'da yaygınlaşmış ve halen EURADA (Bakınız: www.eurada.org) üst kuruluşu ile tüm Avrupa'da ortak kimlik kazanmışlardır.

Farklı ülkelerde kurulmuş olan bölgesel kalkınma ajanslarının varlık nedenleri; bölgesel kalkınma stratejilerin uygulanması, yerel ve bölgesel girişimciliği destekleme, alt yapı hizmetlerinin sunulmasına yardımcı olma ve özel sektörün yakın geleceği için yerel-bölgesel çözümler araştırmak ve bölgesel talepleri karşılayacak yeni ürün ve hizmet üretimi için finansal garantiler ve çözümler aramak şeklinde özetlenmektedir (Kumral 1993).

Farklı ülkelerde kurulmuş olmalarına rağmen ortak özellikler gösteren bölgesel kalkınma ajansları merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda, bölgesel bazda faaliyet göstermelerine rağmen, büyük bir kısmı merkezi hükümetler tarafından finanse edilmektedir. Ajansların politikalarını oluşturmak ve yürütmekle görevli bir yönetim kurulu bulunmaktadır. Bu kurul, genellikle hükümet tarafından atanan ve ajansın kurulmasına katkıda bulunan kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktadır. Ajanslar, harcamaları bakımından kamu idarelerine karşı sorumlu, politikalarının oluşturulması ve uygulanması bakımından ise, kuruluş kanun ve mevzuatları çerçevesinde serbest bırakılmışlardır.

Kalkınma Ajanslarının görevleri; bölgeye yatırım yapmayı düşünen girişimciye bilgi vermek; bölgeye yada bölgeden dışarıya teknoloji transferi ile uğraşmak; bölgeye yerleşmiş firmalara tüm alanlarda danışmanlık hizmeti sunmak; yol, su, kanalizasyon, çöp toplanması gibi alt yapıyı düzeltme faaliyetlerinde aktif rol oynamak şeklinde ifade edilmektedir. Kalkınma Ajanslarının temel amacı; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmaktır. Türkiye'de ilgili kanun henüz çıkmadığı için, kalkınma ajansları henüz yasallaşmamıştır. Ancak bu konuda Mersin Ticaret ve Sanayi Odası'nın kurduğu, Mersin'deki yerel yönetimler ve ilgili Oda ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği ile

oluşturulan Mersin Kalkınma Ajansı, henüz yasal hüviyet kazanmasa da görevlerini “Her türlü alt yapıyı geliştirmek, Kamu kurum ve kuruluşlarını, uluslararası örgütleri ve sivil toplum örgütlerini yörenin gelişmesi için yönlendirmek ve yerel gelişme politikaları oluşturmak, Stratejik araştırmalar yapmak, ulusal ve uluslararası yatırımcıları bölgeye çekmek, bilgi vermek ve rehberlik etmek, Yabancı ve yerli firmalar arasında bilgi aktarımları yapmak, KOBİ’leri geliştirmek ve rekabet güçlerini arttırmak, dışa açılım faaliyetlerini desteklemek, Karşılıklı ziyaretler, fuarlar ve iş delegasyonları planlamak, Avrupa Birliği Yerel Bilgi Bürosu’nu işletmek ve AB ile entegrasyona destek vermek, Bilimsel, ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmalar yapmak, konferans, seminer, açık oturum, panel, sergi, festival v.b. faaliyetleri organize etmek, Mersin’in gelişmesine yönelik bilgi bankası oluşturmak, bölge ve ajans ihtiyaçları için çeşitli dokümanları yayımlamak, Tanıtım, iletişim, ve lobi faaliyetlerinde bulunmak” (www.mersin-ka.org) şeklinde tanımlamıştır.

Kurulacak kalkınma ajanslarında öncelikli olarak veri tabanı oluşturulmalıdır. Yabancı yatırımcılara yönelik, yatırım ortamına ilişkin bilgi ve güncel istatistikler derlenmeli, yatırımlara uygun bina, arsa ve organize sanayi bölgelerinden ilgili bölgelerdeki temel girdi maliyetlerine kadar güvenilir bilgi yabancı yatırımcının dikkatine sunulmaya hazır hale getirilmelidir.

Kalkınma ajansları doğrudan yabancı sermaye çekebilmek için bölgesel ve sektörel öncelikleri belirlemeli, stratejik yatırım ve doğal kaynakların değerlendirilmesi konuları öncelikli görevler olarak tanımlanmalıdır. Ayrıca yatırımların yöntemleri, şirket evlilikleri, yeni yatırımlar, özelleştirmelerin tanıtımı vs. konularda hazırlıklı olunmalıdır.

Kalkınma Ajanslarının bir diğer görevi yatırım öncesi ve sonrası hizmetler konusunda hazırlıklı olmalıdır. Yabancı ortak için yerli ortak temini, iş dünyası ve şartları, finansal hizmetler, dış pazar olanakları, ulaştırma imkanları, gümrük ve tarifeler konusunda bilgilendirme, fizibilite çalışmaları, yasal ortamın tanıtımı yine kalkınma ajanlarının asli görevi olmalıdır.

4. SONUÇ

Kalkınmanın finansmanında var olan yapısal darboğazların aşılması, sermaye yetersizliğinin giderilmesi, istihdam oluşturulması ve ulusal ekonomilerin dünya ekonomisi ile bütünleştirilmesi için arayışlara giren dünya ülkeleri çözümü doğrudan yabancı yatırımların ülkelere çekilmesinde görmektedir. Artık uzun yıllar doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ülke egemenliklerini tehlikeye sokacağı inancı terk edilmiş, tam aksine ülkeler ciddi bir rekabete girmişlerdir. Özellikle yüksek teknoloji sektörlerinde bu cazibe rekabetinin çok güçlü olduğu gözlenmekte, ülkeler bu alanda çalışan dev şirketlerle, aşırı cömert ve göz kamaştırıcı teşvik paketleriyle pazarlığa girişmektedir. Bu rekabette başarılı olan ülkeler önemli seviyelerde yabancı yatırım

çekebilmekte, istihdam sorunlarını çözebilmekte, ülkelerinin kalkınmasını temin ederek vatandaşlarına daha yüksek yaşam standartları sunabilmektedirler. Ülkeler artık sermaye'nin, ister yerli ister yabancı olsun; istediği kadar bencil, istediği kadar aç gözlü olsun, bulunduğu yeri zenginleştirdiğini, refah ve mutluluk getirdiğini, kendi kazanırken bulunduğu ülkeye de kazandırdığını anlamışlardır.

Türkiye bu sürece 1980'lerin başından bu yana benimsemiş olduğu piyasa ekonomisi sistemi ile daha da ağırlık vermiştir. Ancak geçen 25 yıl içerisinde doğrudan yabancı sermaye çekebilme konusunda yapması gerekenleri en azından zamanında yapmamış ve zaman kaybetmiştir. Ancak gelinen noktada kaybedecek zaman kalmamıştır. Nitekim son birkaç yılda konu ile ilgili bir dizi atılım başlatılmış, yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda yoğun çalışmalar başlatılmış ve sürdürülmektedir.

Türkiye doğrudan yabancı yatırımları çekme konusunda ciddi fırsatlar yakalamış görünmektedir. Bir yandan AB ile ilişkiler, diğer yandan yapılması gereken ancak gecikmiş reformların hayata geçmeye başlaması, Türkiye açısından yeni bir dönemin başladığını göstermektedir.

“2004 Dünya Ekonomik Özgürlük Yıllık Raporu” kapsamındaki yeni araştırmaya göre, ekonomik açıdan özgür ülkeler çalışan başına 11.000 dolarla, çalışan başına 845 dolar alan özgür olmayan ekonomilerden 12 kat daha fazla yatırım çekmiştir. Aynı şekilde, istikrarlı biçimde özgür ekonomilerde, çalışan başına doğrudan yabancı yatırımların, genellikle özgür olmayan ekonomilere oranla 45 kat daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, “ekonomik açıdan özgür ülkelerde, özgür olmayan ülkelere göre yatırım verimliliği de % 70 daha fazladır (www.liberal-dt.org.tr/index/ekonomikozgurluk).

Alıntıda da belirtildiği gibi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çekilmesi ve etkinliği artırmanın yöntemi bellidir. Bu nedenle; dünyadaki gelişmeler çok iyi analiz edilmelidir. Tehditler ve bunların karşısında sunulan fırsatlar çok iyi anlaşılmalıdır. Başarılı ülke uygulamaları iyice incelenmeli, ülkemiz koşullarına uyarlanarak çıkış yolları aranmalıdır. Ülke olarak korkulardan kurtulmalı ve atılım vakit geçirilmeden başlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ARIMAN,A.(2001): “Türkiye’ye Daha Fazla Yabancı Sermaye Çekebilmek İçin İzlenmesi Gerekli Politikalar”,Ekonomik İstikrar,Büyüme ve Yabancı Sermaye,Ankara,TCMB
- ARIMAN,A.(2003): “Türkiye ve Yabancı Yatırımlar” TİSK İşveren Dergisi, Ekim
- AKDİŞ,M.(1988):”Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler”,Yased Yayınları,No:33,
- ALPAR C.-,ONGUN T.(1987):”Dünya Ekonomisi ve Uluslar Arası Özel Kuruluşlar:Az gelişmiş Ülkeler Yönünden Değerlendirilmesi”,Türkiye Ekonomi Kurumu,2.Baskı,İstanbul
- CÖMERT,F (2000):”İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”Hazine Dergisi,Sayı 13,Ankara
- DEMİRCAN, H. (2003): Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, Hazine Uzmanlık Tezi.
- DPT 2000, 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:2514,Ankara.
- ERDİKLER, Ş.(2003) “Türkiye’nin Yabancı Sermaye Performansının İyileştirilmesinin Önündeki Vergisel Engeller ve Alınabilecek Önlemler”, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Yıl:6, Sayı:30, Mayıs-Haziran..
- GENCELİ,M.(1991):”Yabancı Sermaye Yatırımlarının Duyarlılık Analizi”,İTO Yayın No:20, İstanbul
- ISO (2002): Uluslar arası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye – Durum Tespiti ve Stratejik Plan, İstanbul Sanayi Odası yayınları 2002/1.
- Karlık,R (2001) ”Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, Ali Tarhan,Ekonomik İstikrar,Büyüme ve Yabancı Sermaye, S:98-115
- KARLUK,R, (1983) Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, İ.T.O., Ekonomik Yayınlar Dizisi, No. 13, İstanbul.

- KUMRAL, N.(1993): Bölgesel Gelişme Politikası Aracı Olarak Ekonomik Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalı Doktora Tezi, İzmir.
- KULA,F.(2003):''Uluslar arası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği:Türkiye Üzerine Gözlemler'' Cumhuriyet Üniversitesi,İ.İ.B.F.Dergisi.
- ÖZSOYLU,A (1996):''Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi'' Bağlam Yayınları, İstanbul
- SAATÇIOĞLU,C: ''Doğrudan Dış Yatırımlar Ve Türkiye''
<http://www.ceterisparibus.net/turkiye/guncel.htm>
- Müftüoğlu,T,Baha Karabudak,(2002) “İktisadi Politikalar Bağlamında Hukuki Düzenleme (Regülasyon) Üzerine Düşünceler”, Rekabet Dergisi, Sayı: 11, Temmuz-Ağustos-Eylül
- ÖZYILDIZ,R.HAKAN.(1998):''Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar alma Prosedürü'' Hazine Dergisi,Sayı 11, Ankara
- TANDIRCIOĞLU H,ÖZEN A.(2003):''Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları'' Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE dergisi,c.5
- TİRYAKİOĞLU,B.(2001):''Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslar arası Düzenlemeler'' Ekonomik İstikrar,Büyüme ve Yabancı Sermaye,Ankara,TCMB
- TİSK (2003):'' Kayıt Dışı İstihdam''
- TİSK(2000), “Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları”, Ankara.
- TÖRE,N.(2001):''Dünya’da Yabancı Sermaye Akımları'' ,Ekonomik İstikrar,Büyüme ve Yabancı Sermaye,Ankara,TCMB
- TÜSİAD (2001): ''Türkiye’de Girişimcilik''
- TÜSİAD (1998): ''Yargılama Düzeninde Kalite'', Yayın No: TÜSİAD-T/98-11/23,Kasım
- US, M.(2002): “Türkiye’de Yatırım Ortamı” TİSK- İşveren Dergisi, Temmuz.
- YILDIRIM,İ.(2004):''Demokrasi,Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim'',Seçkin Yayınları,Ankara.

YILMAZ, A. (1997): “Sivil Toplum Demokrasi ve Türkiye” Yeni Türkiye: Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18.

World Bank (2001), Turkey Public Expenditure and Institutional Review-Refoming Budgetary Institutions for effective Government, August 20.